

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Rabia Şenay ŞİŞMAN

<https://orcid.org/0000-0002-4130-6298>

Doç. Dr.

rssisman@29mayis.edu.tr

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

<https://ror.org/014bh1q35>

Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Atasözlerinde Kaba Sözcükler: Tarihsel-Bağlamsal Dikkatlerle Tematik Tasnifler

Vulgar Words in Proverbs: Thematic Classifications with Historical-Contextual Considerations

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 30.01.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 16.07.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 20.07.2025

Atıf | *Citation*

Şişman, R. Ş. (2025). Atasözlerinde Kaba Sözcükler: Tarihsel-Bağlamsal Dikkatlerle Tematik Tasnifler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 1193-1227. <https://doi.org/10.34083/akaded.1630189>

Şişman, R. Ş. (2025). Vulgar Words in Proverbs: Thematic Classifications with Historical-Contextual Considerations. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 1193-1227. <https://doi.org/10.34083/akaded.1630189>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Rabia Şenay ŞİŞMAN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Bilgelik, sağduyu ve sezgili görüşle donanımlı anlatımlarla kurulu olan atasözleri ortak akıl, beğeni ve kabullerin işlendiği etkili, pekiştirici, anlam tamamlayıcı dil birimleriyle kurulu olup hüküm bildirme, nasihat etme işlevlerinin yanında problemleri çözümleriyle sunma yönleriyle düşünebilmeyi öğretme gücüne sahip kalıp sözlerdir. Toplumca benimsenen ata yadigârı sözlerin -halk dili tesiriyle- bazen saygınlıktan uzak kaba-kötü kelime ya da anlamlarla oluştuğu ve öylece kalıplaştığı görülür. Dilin ölçünlü hâli olan yazı dili bir üst dil olarak tanımlanır; gündelik dilde görülebilen nezaket dışı sözler ise alt alan dil kullanımlarından kabul edilir. Çalışma ağızlarda yaşayan atasözlerinden derlenmiş kaba-kötü vasıflı sözler merkezinde yapılandırılmıştır. Toplum dili dinamiklerini çözümleyebilmek maksadının önemsendiği bu çalışmada kullanımı rahatsızlık veren ayıp sözcüklerin dil sistemi içindeki görünümüne dikkat çekilerek dilin alt alan sayılan söz varlıklarına dair farkındalıkları artırma amacı gözetilmiştir. Bunun için şifahi ürünlerden atasözleri bünyesinde saptanmış ayıp sözcükler köken-anlama yönelik yorumlamalarla incelenmiş; sezilen ima veya göndermeler, benzetme ya da abartılı vurgular çağrışım güçleri nispetinde değerlendirilmiştir. Kaba söz nitelikli biçimbirimler söz içi anlam denetiminde betimlenerek tematik tasniflerle sıralanmış; kalıp ifadeler içinden ayıp yükü oranınca seçilmiş kaba sözlerin ses-biçim değişimlerinin izini sürmek adına köken bilgisiyle ilişkili başlıca görüşlere yer verilmiştir. Anlamsal analiz sürecinde küçümseme, cinsiyet, kusur, kavmiyetçilik, maddi ve manevi değerler (aile içi değerler, zenginlik, fakirlik) gibi kavramlar çerçevesinde kişiye özgü değer yargılarının hedef alındığı sözlerin yanı sıra hayvanla ilgili yakıştırmaların ya da cinsel göndermelerin öncüllendiği anlatımlara sahip atasözleri tespit edilmiştir.

Düşünce, idrak, anlamak arasındaki bağın yegâne kurucusu olan söz güzel, estetik, çirkin, ayıp gibi varlık vasıflarını açığa vurmanın sese dönüşmüş hâli olduğundan dilin tüm söyleyiş imkân ve yeterliliklerini bünyesinde taşır. Dolayısıyla sözün çıkış yeri olan dil alt ve üst alanlarıyla sözlü ya da yazılı ürünleriyle her hâl ve biçimde değerlendirmeye layık verilerin korunduğu makbul bir kaynaktır. İletişimdeki sözlerin tüm seslerinin gösterildiği; böylece ölçünlü dille olan bağıntıların tanıklanabildiği araştırmalar dil düşünce ilişkisini somutlayabilmek açısından kıymetlidir.

Anahtar Kelimeler: Kaba/Kötü Söz, Atasözü, Sözlü Dil, Kalıp Söz, Türk Dili.

Abstract

Proverbs, which are structured with expressions enriched by wisdom, common sense, and intuitive insight, consist of effective, reinforcing, and meaning-complementing linguistic units that reflect collective reasoning, preferences and social acceptance. In addition to their functions of conveying judgments and offering advice, they also possess the power to teach critical thinking by presenting problems alongside their solutions. Some of these ancestral sayings, which have been embraced by society, have—under the influence of colloquial speech—taken on coarse or offensive words and meanings, becoming fixed in this form. The standardized form of language, known as written language, is considered an upper register,

while expressions that lack politeness and appear in everyday speech are classified as lower registers of language usages. This study is structured around proverbs containing coarse and vulgar expressions, compiled from dialects in which they are still actively used. Emphasizing the importance of analyzing societal language dynamics, this research seeks to highlight the appearances of offensive words within the linguistic system, particularly those perceived as disturbing in usage, thereby raising awareness of lower register vocabulary in the language. To achieve this, selected improper words from orally transmitted proverbs have been examined through interpretations focusing on their etymology and meaning. The implicit connotations or references, metaphors, and exaggerated emphases were analyzed based on their associative strength. Morphological units classified as coarse language have been described through semantic analysis within their linguistic context and categorized thematically. Furthermore, the study traces phonetic and morphological changes in selected offensive words by incorporating key perspectives on their etymological origins. During the semantic analysis process, proverbs were identified that include expressions targeting individual value judgments—such as contempt, gender, physical or social flaws, ethnocentrism, and material or moral values (family values, wealth, poverty). Additionally, proverbs featuring animal-based metaphors and sexual innuendos as prominent linguistic features were examined.

As the fundamental link between thought, perception, and understanding, words serve as the vocalized form of existential attributes such as beauty, aesthetics, ugliness, and impropriety, thereby encompassing all expressive possibilities and capabilities of language. Therefore, language, as the origin of words, functions as a valuable repository where linguistic data - whether from upper or lower registers, in oral and written forms—are preserved and deemed worthy of examination in every form and context. Studies that document the full spectrum of sounds in communication, allowing for the observation of their relationships with standardized language, are particularly valuable in concretizing the connection between language and thought.

Key Words: Vulgar/Coarse word, Proverb, Oral language, Phraseme, Turkish language.

Giriş

Ata yadigârlarından olan sav ya da meseller fazla sözden arındırılmış yapıları; deyim/ıstılah/tâbirleri andıran derinlikli mahiyetleri ve etkili, hikmetli telkinleriyle vicdana hitap edici kalıcı kıymette sözlerdir. Yoğun duygu ve dakik tasarımların bazen de muzip fikir yürütmelerin söze döküldüğü derli toplu ifadelerle kurulu bu yadigârların *sav*, *mesel*, *durûb-ı emsâl*, *ilmü'l-emsâl*, *darbimesel* ya da *tabir* gibi karşılıklarla kullanıldığını bilinmektedir.

Toplum ve bireyin düşünüş, tutum ve eğilimlerine dair taşıdığı izlerle sosyal bellek olarak yorumlanabilen atalar sözü “kısa anlatım örnekleri” (Erenoğlu, 2007, s. 1151) olmalarıyla özlü sözlerden kabul edilir. Bunlar “çoğu kez mecaz anlamlı ve sözcükleri değiştirilemez” özellikli kalıplaşan (Ong, 2010, s. 4) sözler şeklinde de tanımlanır. Atalar sözü bugüne dek

değişmeden saklı kalmış biçim ve ifadelerle kurulu olma; kesin hüküm bildirme, kapalı anlatımlardan uzak olma; yol gösterici, özlü, nükteli, çağrışım gücü yüksek anlatımlı olma gibi nitelikleriyle asla zamana yenik düşmemiş millî değerlerimizdir. Ata yadigarı bu deneyimler nesiller arası aktarımlarla zenginleşerek yaygınlık kazanmış kültür değerlerindendir.

Onaylanmış duygu-düşünce yollarının söze dökülmüş formları olan bu tabirlerin ortaya çıkışları önceleri bireysel varsayılsa dahi derin etki bırakmış öznel yaşanmışlıkların genel tavsiye/öğüt vurgusuna bağlı olarak zamanla topluma mal edilmesi bir diğer deyişle sözlü biçimle nesiller arası geçişin gerçekleşme süreciyle birlikte bu sözler halkın ürünü hâline dönüşürler. Böylece bu tür sözler iyi, doğru ve hak olana teşvik edici telkinleriyle güvenilir sayılmış; sınanmış düşünce ve eyleme geçirici söz kalıplarıyla birey ve toplumlar arası duygu-düşünce etkileşimlerinin dinamik unsurlarından olmuşlardır. Dahası günümüz dünyasında sosyal-ahlaki değerler ile hayata dair öğrenilmiş ustalıkların dillendirildiği atalar sözünün sanal ortamlarda hızlı paylaşımı, mesafe kaynaklı ulaşılmazlığı bertaraf etmiş bunun bir sonucu olarak ortak kültürel muhitlerde birbirine yakın yaşayan toplumlar olduğu gibi uzak coğrafyalardaki halklar arasında da bir takım ilgilerin doğduğu ve böylece “çok başka dillerdeki atasözleri arasında benzerlikler”in mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. Mattei (1993, s. 135) adlı araştırmacı “kültürün evrenselliği çerçevesinde” gerçekleştirdiği bir çalışmada Fransızca ve Türkçe gibi farklı dillerde ama tamamen aynı manada olan kalıp sözler (1993, s. 136, 142) arasında çeşitli eşlikler tespit etmiş, böylece uzaklık nedeniyle birbirinden habersiz olması muhtemel halklar arasında dahi birbirine yakın sayılabilecek değerlerin var olduğunu göstermiştir.

Akgöl (2018, s. 81) atasözleri konulu bir araştırmasında toplum ve birey yaşamında acı tatlı bir yer edinmiş, eksikliği derin hissedilen yoksunlukların telafisi amacına hizmet eden ve alışılmamış ilişkilendirmelerle üretilmiş atasözlerindeki gülmeceye dayalı dil tasarruflarını ele almıştır; araştırmacı çalışmada “aşağılama ya da üstünlük kurma” ile açıklanabilecek mizahın “saldırgan” yönüne dikkat çekmiştir: “Aptessiz sofuya namaz mı dayanır?” gibi.

Güçlü etki ve zengin anlatımlı vasıflarıyla sözlü ve yazılı dilde sık kullanımlı olan atalar sözünün kimi zaman iletişimdeki tarafların niyetine göre kalıp ifadeli yapılarına aldirmaksızın biçim ve anlamca -az ya da çok- yeni üretimlere maruz bırakıldığı görülmüştür. Günümüz sosyal algısının ben merkezci yaklaşımınca bu sözlerdeki kalıplaşan hüküm ve tabirlerin biraz başkalaştırıldığı; “Sakla samanı gelir zam anı” sözünde yaratılan ironi benzeri kalıplaşmış ifadelerin bildik biçimlerinden ayrıştırıldığı anlaşılmaktadır (Buğra, 2005, s. 76). Bu *anti* atalar sözü ya da *kasıtlı* varyasyonlar (=anti-proverb) olarak tanımlanan ve geleneksel formdan azade, sıra dışı ya da “aykırı” (Durmuş, 2018, s. 31) atalar sözündeki mizahi üretime Mieder (2004, s. 28; 1996, s. 152-156) “yeniden oluşum” der ve “bilinçli ve yaratıcı eleştiri” olarak nitelediği bu ürünün ortaya çıkışını çağdaş dünyanın beklentileriyle ilişkilendirerek bu yeni yaratımları geçmişten ziyade o anki duruma uygun günü birlik fikirlerin albenili olmasıyla açıklar. Tergip atasözlerindeki bazı vurgulu ifadelerin veya çeşitli ima, mecaz, benzetme gibi söz

oyunlarıyla sağlanan abartılı anlatımların “bir kavramı yüceltmek ya da bir durumu, bir varlığı kötölemek” amaçlarıyla kullanılabileceğini belirtir (2014, s. 279). Buna göre temel biçim ve mesajlarıyla ataların kabul görmüş deneyimlerini aktaran bu yadigârların yeni iletişim becerileri etkisiyle ya da beğenilme güdüsüyle alışılmış hâlden ayrı biçimlerde kullanılması olağan karşılanabilmektedir.

Geçmişten bugüne kalıplaşmış dil birimleriyle kurulu yapılara sahip atalar sözünün bazı kullanımlarda alışılmış görünümünün dışına çıkmış olma gerçekliğinin yanı sıra bazen ölçünlü dilde hoş kabul edilmeyen kaba sözcük ya da ayıp imalarla oluşturulduğu, bu biçim ile kalıplaşan sözün toplumca benimsenip nesilden nesile aktarıldığı görülür. Bilindiği üzere atalar sözünün, dilin yerel ya da etno-kültürel herhangi bir kullanım formuyla sözlü kültüre yerleşmesi tabiidir. Buna göre bu sözlerdeki dil tasarruflarının etnik özellikler, eğitim, aile cinsiyet, yaş, birey vb. etkenlere bağlı olarak (Eker, 2007, s. 128) değişebilmesi muhtemeldir. Zaten nesiller arası geçişin sözlü yollarla yapılması, yazı dilinin saygın formundan uzak kullanımların halkça onaylanmış bu sözlerdeki varlık sebebini ortaya çıkarmaktadır.

Kısacası ilgili söz varlıklarının ölçünlü dil ile olan bağıntılarının daha kesin ve somut yaklaşımlı planlamalara, örtmeceye gerek kalmadan tüm seslerin yazılı olduğu araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Eldeki çalışmada, kaba sözler aracılığıyla dil sistemi içindeki biçimbirimler ve bunların değişim ve gelişimleri tarihsel süreçle ele alınmak istenmiş; kelime-anlam imkânlarından hareketle bu tür kaba sözlerin parçası olduğu kültürel çevrenin eylem, nesne ve kavram alanlarına yönelik çıkarımlara ulaşabilme; nihayetinde dil-kültür konulu araştırmalara veri sunma yoluyla zenginlik katma gözetilmiştir.

1.Kaba/Kötü Söz

Toplumsal hayata katılımı sağlayan dil öfke, şaşkınlık, sevinç, acı, acıma gibi duygu durumlarını üst seviyede belirtmeye imkân tanıyan bir araçtır; dahası mahremi ifşa etme veya olumsuzlama veya değerleri reddetme ya da kutsal olanla eğlenme-alay gibi aşırılıkları söz ile bildirme tabii dil kullanımlardandır. Buna göre yoğun duygu dalgalanmalarındaki abartılı çıkışların bulunduğu kelime gruplarını halk dili ürünlerinden kalıplaşmış söz birliklerinde tespit etmek mümkündür. Kabul edildiği üzere atasözlerinin “bir olay karşısında tepki göstermek, uyarmak, eleştirmek gibi işlevleri yanında toplumsal-ruhsal” ve öznel “boşalım aracı olarak yüklendikleri” (Karpuz, 2001, s. 236) işlev; deneyimlenen duyguların kati ve keskin bir dille anlatımlarını gerektirir. Bu dilin, ağızdan dökülen sınır tanımaz “mütecaviz sözler”le veya geçmişin tabiriyle “şütüm-ı mugallaza/kaba sövgüler” (Develi, 1998, s. 19) ile ya da eskilerin tabiriyle “mutâyebât” ya da “kaba Türkçe” (Kaçalın, 2000; Bingölçe, 2007, s. 6) gibi uygunsuz sayılan biçimlerde ortaya çıkması duygu şiddetine paralel olarak gerçekleşecektir

Kaba sözlerin dinî literatürde karşılığı ise “elfâz-ı küfür” ya da “kelimetü'l-küfr” (Sinanoğlu, 2002, s. 536) olarak geçer. Sövgü ya da hakaret içerikli sözlerin Misalli Büyük Türkçe Sözlük/MBTS’te belirtildiği gibi “çirkin, haysiyet kırıcı” oldukları, hitap edileni

acze düşürme amacıyla kullanıldıkları ve bu sözlerin ayıp, kaba tabirlerden oluştuğu bilinir ve bunların standart dilden çok yerel dillere yakın, nezaketten uzak, ağza alınması iyi karşılanmayan ifadelerle meydana geldikleri görülür. “Kaşgarlı Mahmud’un sözlüğünden itibaren Türkçe sözlüklerde yer almaya” (Akar, 2014, s. 32) başladığı bilinen bu tür sözlerin sık kullanımlı olmaları dikkat çekici bir diğer durumdur. Öyle ki günlük konuşmalarda kanıksanan hayvan-insan eşleştirmeleri tarzındaki kaba sözler, ayet ve hadislerde dahi başvurulmuş anlatım biçimlerindendir. Buna örnek olarak Keşfu’l-Hafâ’dan bir hadis nakledilebilir: *Ed-Dünyâ cîfetün ve tâlibuhâ kilâbun* “dünya bir leştir; ona talip olan köpeklerdir” (Develi, 1998, s. 19). Bu kaba sözlü kullanımların benzetme yoluyla ve sözün etki gücünü pekiştirme amacıyla yapıldığı açıktır.

Bir toplulukta konuşulan dil türleri; “Ölçünlü, bölgesel, toplumsal ve işlevsel türler” şeklinde bilinir ve ölçünlü tür dışındaki dil türleri çoğunlukla ölçünlü türün saygınlığına uygun olarak onun altında belirtilir (İmer, 1987, s. 218). Bireysel ve toplumsal etkileşimler, özel ruhsal hassasiyetler gibi etkenlere bağlı olarak gelişen farklı dil tutumları, konuşucu ve dinleyici arasında gerçekleşen ayrı dil kullanımlarını ortaya koyar; örneğin dilin estetik işleviyle ilişkili ürünleri yazın türlerinde rastlamak olasıdır. Günlük yaşamda dilin her türlü yapmacıktan uzak, doğrudan belli bir amaca hizmet eden, bir faydayı elde etme üzerine yapılmış işlevsel yönüyle karşılaşılır ve işlevsel dil “ölçünlü, toplumsal ve bölgesel kullanım boyutları içinde”dir (İmer, 1987, s. 226). Bu dil kullanımları arasında ayrımlar yaparak dil konuşurlarının dilsel tutumlarını inceleyen sosyo-dilbilim/toplumsal dilbilim, çeşitli dil görünümlerini ele alması ve dilin standart, yerel ve sosyal kullanımlarıyla ilgilenmesiyle (Güven, 2012, s. 57, 58) bilinir.

Standart kullanımlardan uzak; bireyin içinde bulunduğu sosyal katmandan edindiği eğitime kadar çeşitli belirleyici unsurların etkisiyle biçimlenebilen ve “bir toplumda bireyin içinde bulunduğu sınıfa, yaşa, öğrenim durumuna veya mesleğe göre (Aksan, 1995, s. 87, 88) değişkenlikler gösteren özel dillere benzeyen kaba sözlerle oluşmuş dil kullanımları, çoğunlukla toplumsal dil türlerinden “işlevsel dil türü”ne yakın yorumlanır. Buna göre “sövgü sözleri” başlığı altında yorumlanabilecek kaba sözler “işlevsel özel bir dil” (Mangır, 2011, s. 234) olduğu düşünülen argoya yakın sayılır. Diğer bir deyişle daha çok sözlü dile ait olması ya da alt alan dil kullanımlarından kabul edilmesi nedeniyle sövgü ve argo ile kaba sözlerin birbirine yakın özellikli olduğu söylenilebilir.

“Kılıçtan keskin dil” olarak yorumlanan ve “argo, gizli dil gibi” (Akar, 2014, s. 27) benzetmelerle anlatılan sövgü sözleriyle ilgili bir çalışmada dilin kaba üsluplu kullanımı olan “argo, sövgü ya da hakaret” benzeri sözlerin meydana gelme sebepleri bakımından analiz edildiğinde farklılaşabildiği ve “bağımsız” olarak incelenmeye değer yaratıcı anlatımlarla ortaya çıkmış sözler olduğu dile getirilir (Akar, 2014, s. 29). “Resmî dile kıyasla kaba, bozuk” olan argonun “rahatsız edicilik” yönüyle küfür ya da sövgüden “çok daha hafif bir dil sapması” (Demirci, 2021, s. 323) olarak değerlendirildiği ve çoğu kez anlık çıkışların ürünü olan kaba sözün de “bacağı bodur, Allah’ın belası odur” (Bölge Ağzılarında Atasözleri ve Deyimler/BAAD, 2019, s. 55) örneğindeki gibi yaman bir taş benzeri muhatabını bulduğu anlaşılır.

Kaynak taramalarında sık karşılaşılan bir başka durum “gösterge değeriyle değil, işaret ettiği durumla özdeşleştirerek” algılanan bu yüzden neredeyse “muhababını kovalamakta” (Akar, 2014, s. 27, 30, 31) olduğu ifade edilen kaba sözlerin “seçkin konuşma” ilkesi (Saussure, 1998, s. 33) gereği söylendiği gibi gösterme (yazma) yerine bunların örtmece usullerle yazılmasının yeğlenmiş olmasıdır. Örneğin 1992’de Bayat’ın Latin abecesine aktardığı (XVI [?]) Oğuznâme adlı atasözleri derlemesinde kaba-müstehcen ya da ayıp sayılan söz ya da söz öbeklerinin noktalarla sansürlendiği görülür. Atasözlerinin kültür ve devir zihniyetine dair çok önemli veriler sağladığını ileri süren Schick (2022)’e göre bu sözlerin tedavülde oldukları topluma dair bilgiler içermesi sebebiyle onlarda gizlenen hiçbir ses, söz ya da bölüm olmamalıdır. Schick konuyla ilgili incelemesinde, bahsi geçen çalışmadaki noktalı dil kullanımlardan bazılarını tamamlayarak vermeye gayret eder. Bunun için eserin (XVII. yüzyıl) Anadolu Türkçesiyle yazılı bir başka bir nüshasından faydalanan araştırmacı noktalama yerine yıldız görselini tercih etmiştir: “Çölmek/çömlük çölmeğe g*ti kara der; deveye diken yarar, avrata s*ken yarar” gibi (2022, Min Nevâdiri’l-Kütüb).

“Düşünme ile dil, görme ile dil arasındaki sıkı bağ sebebiyle dilin taşıyıcısı insanoğlu, ancak dilin sözcükleriyle birlikte düşüncelerini iletebilir; zira düşünme görüleni, düşünüleni dil ile anlatmaktır” (Mengüşoğlu, 2003, s. 244, 246). Bu yüzden saygın kabul edilen kullanımlardan uzak sayılan ve sakıncalı bulunan tüm dil kullanımları; argo, sövgü, hakaret veya küfür içerikli her ileti insani tepkilerin dinleyene aktarıldığı bir tür dışa vurum aracı olarak tanınır.

Nezaket dışı bu kaba sözler “formel, düzgün edepli” bir konuşmanın yapamadığını yerine getirme kabiliyetinde, iç gerilimi azaltması yönüyle “harikulâde” etkili ve “edepsiz” (Mohr, 2015, s. 33) olduğu kadar vurucu anlamlı sözlerle giderek daha sık başvurulanan yeni ve popüler dil durumundadır. Dolayısıyla bu tür iletişimlerdeki dil görünümüleri “gösterge değerleri” ile algılanabilir olma adına “örtmece” gözetiminden ve “tabu” kaygısından azade bir tavırla takip edilmelidir. Çünkü düşünce, idrak, anlamak arasındaki bağın yegâne kurucusu olan söz/kelam güzel, estetik, latif, çirkin, yakışık almayan, ayıp gibi varlığın türlü niteliklerini açığa vurmanın sese devşirilmiş somut hâlidir. Bir başka ifadeyle dil, söz ya da ses sayesinde tüm söyleyiş imkân ve yeterliliklerini olduğu gibi yansıtan bir araçtır. Ayrıca sözün-sesin çıkış yeri olan dil, alt ve üst alanlarıyla şifahi ya da yazılı ürünleriyle her kullanım ve görünümde değerlendirmeye layık verilerin korunduğu makbul bir kaynaktır.

Yöntem

Araştırma makale sınırları ölçüsünce atasözleri merkezinde yapılandırılmıştır. Eldeki yazı alt alan dil kullanımlarından sayılan ve edeb dışı sayılmasından ötürü çoğu kez “örtmece (=euphemism)” maksadıyla kısmen kapatılarak gösterilen kaba söz unsurlarıyla ilgilidir. Yöresel kaynaklı atalar sözü bünyesinde yer alan kaba ya da ayıp imalı sözcüklerin köken bilgisine ilişkin başlıca görüşlerin derlendiği bu çalışmada kaba sözler toplum dili dinamiklerini çözümleyebilmek adına anlam ilişkisi bağlamında ele alınmış; tematik dikkatlerle sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Evren-Örneklem

Araştırma evreni atalar sözü olarak bilinen kalıp sözlerden oluşmuştur. Bu evrenin örnekleme yerel ağızlardan derlenmiş atasözlerindeki kaba sözlerdir. Bu maksatla seçilen veri toplama dokümanı olan BAAD (5788 adet) atalar sözü ve (5674 adet) deyimler olarak iki ayrı başlıkta düzenlenmiş bir çalışmadır (Kaçalın [Haz], 2019). Araştırmancın veri kaynağı, bu eserin atasözleri kısmıdır. İnceleme sürecinde betimleyici nitel yaklaşım türü benimsenmiş; veri toplama maksadıyla araştırma materyali, tarama yöntemi uygulanarak incelenmiştir.

Verilerin Derlenmesi-Veri Analizi

Örneklem kümesi üzerinde veri belirleme çalışmaları sırasında atasözlerindeki kaba ve ayıp çağrışımlı sözlerin yer aldığı kalıp sözler taranmış ve bu sözler bünyesindeki hoş olmayan anlamlar cümle içi tetkiklerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Analiz işleminde kaba vasıflı söz varlıklarıyla birlikte aşağılama ya da küçümseme anlamını dolaylı olarak işaret eden söz öbeklerinin bulunduğu bağlamlara rastlanmıştır; “çamur, çingene, kenef, pasak, sinek” gibi kelimelerin doğrudan kaba nitelikli olmayıp bağlam içi ilgiler yoluyla dolaylı şekilde ayıplı anlam taşıdıkları görülmüş ve bu tür söz varlıklarının köken bilgisine ilişkin aktarımlar gerçekleştirilmiştir.

Atasözleri örnekleminde toplanan ayıplı söz verileri öncelikle ait oldukları bağlamsal yapı temelinde nitel analiz yöntemiyle gözden geçirilmiş; cümle içi gerçekleşen anlamsal yaklaşımlarla 451 adet cümle elde edilmiş, bunlar abecesel diziyle sıralanmıştır¹. Cümle içi anlam kabiliyetleriyle incelenen kaba/kötü söz varlıkları doğrudan incitici, kırıcı, utandırıcı anlamlı ya da kısmen sakıncalı ifadeli olma durumuna göre çağrıştırdıkları ayıp yükü oranında değerlendirilmiş ve aynı cümlelerden seçilmiş kaba/kötü ya da ayıp unsurlu sözcüklerin köken bilgisi tarihsel süreç içinde doğrulanmış başlıca görüşler eşliğinde aktarılmıştır. Bağlam içi çözümlemeler betimsel yaklaşımlarla yürütülmüştür.

Sözcükleri gösterge/işaret değeri, sözcük türetme imkânları ölçüsünce yorumlamak maksadıyla öncelikle Genel Türkçe Sözlük/GTS, MBTS ya da Nişanyan Sözlük/NS gibi çevrim içi sözlüklere² başvurulmuştur. Araştırma basamaklarıyla ilgili eser taramalarında köken bilgisi teyidi için başta Divânü Lugâtî't-Türk/DLT olmak üzere tarihi ve etimolojik sözlükler sıklıkla faydalanılan kaynaklar arasında yer almıştır. Sözlük maddesi taramalarında kaba ya da ayıp imalı sözlerin yer aldıkları bağlamlarda yüklendikleri anlamlarla uyumlu tanımlamalar önemsenmiştir.

Bu incelemede yöresel atasözlerinden hareketle kalıplaşmış dil birimleri bünyesinde yer alan kaba sözlerin parçası olduğu kültürel çevrenin eylem, nesne ve kavram alanlarına yönelik çıkarımlara ulaşmaya yardımcı olma ve dil-kültür konulu çalışmalara veri katkısı

¹ Yazı sınırlarını aşma endişesiyle sıralamaların ancak bir kısmı bulgular bölümünde örnekleme amaçlı kullanılmıştır.

² Kaynak belirtirken sözlük kelimesi S. kısaltmasıyla gösterilmiştir.

sağlama gözetilmiştir. Ayrıca bu yolla atasözleri bilimine çeşitleme sunma hedeflenmektedir.

2.Bulgular

Atalar sözü duygu ve değerler haritasının pusulasına benzerler. Bu özellikleriyle birey ve toplumun varlık yolculuğundaki kılavuzlardan biri gibi sayılsalar da kalıplaşan bu ifadelerde görülen sıkı tembihli sözler bazen keskin dilli bir üslupla söylenmiş olabilir. Kaba nitelikli bu tarz kötölemelerde muhatabın hissettiği gerginlik konuşucunun rahatsızlık düzeyine göre değişebilmektedir. Öyle ki bu dil kullanımı acı-utanç verici bir tarzda kişiyi mahcup kılan vurgulamalarla ve bazen “rencide edici” (Mohr, 2015, s. 31) düzeyde aşağılayan kinayeli anlatımlarla olabilmekte; dahası sövmek eylemiyle birlikte “onur kırıcı” (Genel Türkçe Sözlük/GTS) türden gerçekleşebilmektedir. Araştırma materyalinden elde edilmiş kaba sözlü kalıp ifadeler genel etik değerleri zedeleme kabiliyetlerine göre küçümseme, aşağılama, olumsuz yargılama gibi tutumlar açısından tahlil edilmek istenmiş; belirlemeler sonrası elde edilen söz varlıklarıyla ilgili somuttan soyuta varsayılan tematik gruplandırmalar abecesel diziyle sunulmuştur.

2.1.Kaba Sözlü ve Ayıp Anlamalı Kalıplaşmış Sözler - Tematik Ayrımlarla

BAAD’da derlenen kaba söz ve söz öbekleriyle kurulu atasözleri arasından saptanan veriler bağlamsal dikkat eşliğinde betimlenmiş; kaba söz ile ayıp imalı söz ve söz öbeklerinin bağlı olduğu cümleler anlam merkezinde tematik ayrımlarla belirtmeye çalışılmıştır. BAAD (2019)³ kitabının yöresel ağızlardan derlenmiş atasözleri kısmından elde edilen cümlelerde başlıca tespitler şöyledir:

“İslamın arsız derviş, gâvurun arsız keşiş olur” (147); “kötüye söz, kokmuş tuz” (173); “kör bıçak ele yavuz, kötü adam (avrat) dile yavuz” (172) “anadan yüz­süz olana bir okka tük­rük akçe (para) etmez” (40); “kış kışlığını, put puş­luğunu belli eder” (164) şeklinde değer yargılarının hedef alındığı sözlerin yanında hayvanla ilgili yakıştırmaların bulunduğu atasözlerindeki eleştiri dozunun farklılaştığı görülür: “Sözün tamamı eşeğe (deliye) derler” (203); “kırk bacanağı bir it parçalamış” (164); “rakıya verip anırma, tütüne verip savurma” (195); “ardında yüz köpek harlamayan (havlamayan) kurt, kurt değildir (sayılmaz)” (43). Cinsel göndermelerin olduğu atasözlerinde mevcut duruma yönelik eleştirilerin daha da rahatsız edici olduğu söylenilebilir: “Açık göte kim olsa tükürür” (26); “sıçarım diyen göt bir gün sıçar” (200); “arığın siki zabuna kalkar” (43) gibi.

Saygı ve erdemi ihlal edebilme durumuna göre seçilmiş kaba sözlü atasözleri somutlayıcı yönü kuvvetli olması sebebiyle öncelikle hayvana yönelik yakıştırmalar adı altında sıralanmıştır. Diğer söz varlıkları kabul görmüş davranış biçimlerine göre dışlayıcı, yoksun-yetersiz ya da önemsiz hissettirici olma gibi negatif mesaj yüklü durumlarına göre yorumlanmıştır. Bu şekilde elde edilen saygınlık zedeleyici kaba sözlü atasözleri öznel-toplumsal değer yargıları başlığı altında sıralanmıştır. Saptananlar arasında cinsel göndermelerin çoğu zaman sarsıcı abartılarla belirtildiği görülmüş; bu tip cinsel içerikli

³ Atasözleri sonrası yazılı parantez içi numaralar, kaynağa (BAAD, 2019) ait sayfa numaralarıdır.

cümleler ayrıştırılarak farklı bir grupta biraraya getirilmiştir. Böylece kaba sözlü kalıplaşmış dil birimleri başlangıçta üç ana tema altında tasniflenmiştir. Sınıflamalamalar ve seçilmiş belli başlı örnekler aşağıdaki gibidir:

Hayvanla ilgili yakıştırmaların bulunduğu kaba sözlü kalıp sözler

Adam olmayacak köpek sabaha karşı ürer (29)

Âdemi âdem eder merkep âdem âdem olmaz ise yine merkep yine merkep (29)

Arı ile kalkan bal başına, sinek ile kalkan bok başına (43)

At sineğinin yeri, atın götüdür (49)

Avrat attır gemini boş tutma (50)

Batacak ördek götün götün gider (59)

Eşeğe cilve et demişler zart zart osurmuş (113)

Gitti ağalar paşalar itlere kaldı köşeler (124)

İki bacaklı güdülmez (143)

İşleyen demir ışıl yatan öküz muşular (147)

İt anasını çingene babasını tanımaz (148)

İt bok yemeğe tövbe eder mi (148)

Kapıcı ile köpeğin yüzüne bakmadan geç (155)

Kargayla gezenin dümdüğü (gagası) bokta olur (157)

Kart keçi ile dolaşanın boynuzu götüne girer (158)

Keçi duvardan -kaştan- atlayan koyuna götün göründü der (161)

Oğul olsun da bok böcüğünden olsun (186)

Piç katırın ardında durulmaz (194)

Sözün tamamı eşeğe derler (203)

Şahin gözünü ette açmış, karga gözünü bokta açmış (205)

Uyuz itte kılı taşak bulunmaz (214)

Öznel-toplumsal değer yargılarının hedef alındığı kaba sözlü kalıp sözler

Adam ol da it boku sıç (29)

Anadan yüz­süz olana bir okka tük­rük akçe etmez (40)

Arsız neden arlanır, çingir⁴ giyer sallanır (44)

⁴ GTS. Halk dili. Çingir. “Fahişe”.

- Babamın adına bokum satılır (55)
- Baktın ibrik akıyor evvel götünü yu sonra abdest boz (57)
- Bok yiyenin boku yenmez (68)
- Boklu çamurluyu kınamış (67)
- Bokun layığı sidiktir (67)
- Çorlu'yu çuvala koymuşlar götü başından ağır gelmiş (81)
- Dağ deyip dannama, dangadak osurma (83)
- İyilik etme yetime büyür de kor götüne (151)
- Kaz eti kız götü (160)
- Kuru bok göte yapışmaz (175)
- Orospu tövbe tutmaz (187)
- Osuranın burnuna sıçmalı ki koku ala (187)
- Osurgan göt tövbe tutmaz (187)
- Oturan göt halı keser (188)
- Oturduğu ahır sekisi çağırdığı İstanbul türküsü (188)
- Paran olursa Mehmet Ali'sin paran yoksa başı açık delisin (193)
- Terazisi tezekten olanın dirhemi boktan olur (210)
- Yazın yersin lokumu kışın yersin bokumu (223)
- Yiğit osurmakla götü yırtılmaz (226)
- Zengin ateş dökerse fukara götünü saksı eder (229)
- Zenginin minderi kaba osuruğu çıkmaz (230)
- Cinsel göndermelerin bulunduğu kaba sözlü kalıp sözler*
- Arığın siki zabuna kalkar(43)
- Al kahpenin kızını, alma -kahpenin- kızının kızını (37)
- Alma orospunun kızını o da sürer anasının izini (39)
- Bakmaz götünün saksığına, gider yolun yükseğine (57)
- Baldızına esirgeyen bacanağına bir göt verirmiş (57)
- Gençlikte olur puştluk (123)
- Göt kısmetten çıkınca uçkur dokuz yerden koparmış (127)
- Götüne ümidi olmayan yol üstünde durmaz (127)

Götünü kiraya veren elini karşı koymaz (127)

Hıyarın başı tatlı olur (138)

İddiasız erkek götü büyük avrattan sayılır (143)

Kadın orospu olduktan sonra kapı dayak mı tutar? (154)

Orospu donsuz durur dolsuz durmaz (187)

Doküman taramasında elde edilen kaba sözlü kalıp sözlerin temsil ettikleri durum ya da zihniyet dikkate alındığında küçümseme, cinsiyet, kusur, kavmiyet, maddi ve manevi değerler (aile içi değerler, zenginlik, fakirlik) gibi kavramlara yönelik ayrımlara da gidilebilir olduğu görülmüştür. Buna göre örneklerde öne çıktığı düşünülen tematik başlıklardan biri sosyal çevre ve ona bağlı unsurlardır: Akraba, aile, hısım, kavim gibi çevreye bağlı unsurlar yakından uzağa giden bir sıralama ile planlanmıştır. Öteki grup ise kusur veya eksikliğin vurgulandığı fiziksel yoksunluk olarak listelenmiştir. Çevre (yakın çevre-sosyal çevre), fiziksel yoksunluk kavramları temelinde belirlenmiş tematik gruplandırmalarla ilgili bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Yakın çevre (Akraba-hısım-aile) ile ilgili olanlar kaba sözlü kalıp sözler

Alızın çükü yengesine kalkarmış (37)

Bir ocaktan (oymaktan, kökten) okluk da çıkar bokluk da (65)

Kayınbaban yanında konuşma lafa alıştır; kocan yanında osurma osuruğa alıştır (159)

Keten gömlek bez olmaz üvey kardeş öz olmaz (163)

Öksüz besle hasmın olsun, karga besle gözünü oysun (189)

Öksüzün götünde bir tutam çıra yanar (189)

Pezevenkliğe yeni başlayan önce kendi kızını baştan çıkarır (194)

Teyze diz dize gel bize emeti göt göte git öte (211)

Tilkinin iyisi olmaz itin dayısı olmaz (211)

Yavşak büyür bit olur öksüz büyür it olur (222)

Yetim başı tutacağına domuz başı tut (225)

Yetimi yedir sıçacağını düşürme (225)

Sosyal çevre (kavim) ile ilgili olanlar kaba sözlü kalıp sözler

Adana'dan gelen eşek kırk gün anırır (29)

Kış gününün hoşluğuna Osmanlının dostluğuna güvenilmez (164)

Kürt evliya olsa sokma avluna (176)

Karga şakırdamış bülbülüm sanmış Kürt ata binmiş beyim sanmış (156)

Fiziksel yoksunluk/kusurla ilgili olanlar kaba sözlü kalıp sözler

Bacağı bodur Allah'ın belası odur (55)

Sakar kısrağın yalama tayı olur (198) gibi.

Kaynak tarama aşamasında kalıplaşmış dil birimleri bünyesinde kaba sözcük olmadığı hâlde dolaylı yoldan ayıplı anlam barındıran söz varlıkları saptanmış ve bu anlamların bazen kötü istenmeyen düzeyde küçük düşürücü olduğu görülmüştür. Bunlarla ilgili bazı örnek cümleler aşağıdaki gibidir:

Gider yunusu gelir domuzu (124)

İbrişim kaytan Canikli şeytan (143)

Kırk bacanağı bir it parçalamış (164)

Kıbarın ayağı ucunda ölmek, yobazın başı ucunda ölmekten iyidir (167)

Saygısız köçek çalgısız oynar (199)

Soydur çeker topaldır seker (202)

Şahine yanaşan et yer, kargaya yanaşan ters⁵ yer (205)

Uğursuzun gördüğü süt yoğurt olmaz (213)

Bu cümlelerde sezilen olumsuz anlamlar çoğunlukla ayıplı kaba söz varlıklarıyla gerçekleşmekte iken tasvip edilmeyen nahoş anlamların kısmen kaba söz kullanılmadan bağlam içi ilgiler yoluyla ortaya çıktığı görülür. Buna göre *Arsız, azgın, çamur, dangadak-dannama, deli, domal, emsiz, geber-, hödük, inatçı, kaba, kart, kaypak, kemçik, kötü, savsak, pasaklı, piç, pis, pezevenk, puşt, uğursuz, yobaz* gibi söz varlıkları dolaylı olarak ayıp anlamlı söz varlıklarından sayılabilir. Cümle içi anlam dikkatleriyle değerlendirildiğinde bu tabirlerin daha çok küçümseme iması taşıdığı belirtilebilir.

Am, çük, don, döl, orospu, sik, taşak, kış gibi kaba sözlerin ise daha çok cinsiyet merkezli anlamları işaret ettiği görülür. *Bocu, böcü, domuz, enik, eşek, it, kancık, köçek, köpek, öküz, sıpa* hayvan adlarının veya *çüş, güdül-, hırla-, hoş* gibi hayvanla ilişkili gönderimlerin ya da *bok, kenef, osur-, sıç-, sidik* gibi pis unsurlu ifadelerin benzetme yoluyla dolaylı olarak ayıplı unsurlar çağrıştırdıkları söylenilebilir. *Bodur, topal* gibi kelimeler ise kusur ve noksanlıkları abartılı bir şekilde vurguladıklarından yine dolaylı olarak ayıp anlam barındıran söz varlıkları olarak yorumlanabilir. Aynı şekilde çingene, Kürt, Osmanlı gibi ifadeler de kalıplaşmış dil birimlerinde kavmiyet merkezinde tasvip edilmeyecek düzeyde olumsuz anlam taşıdıklarından yine cümle içi ilgilerle dolaylı olarak ayıp anlamlı kelime gruplarından sayılabilir.

Bazı atasözleri görünüşte çelişiyor gibi sezilse de her sözün kendi bağlamında farklı hâl ve şartlarda geçerli olabilecek doğruları işaret ettiği görülür: “Ufak taşla kıcını silme, elin pis olur” (213), hafif taşla göt silerler” (131) gibi.

⁵ GTS. Halk dili. “Bok”

Atasözlerinde kimi anlamların farklı söz dizileriyle ya da küçük bazı değişkelerle tekrarlandığı tespit edilmiştir:

Alızın çükü yengesine kalkarmış (37); Arığın siki zabuna kalkar (43)

Orospu tövbe tutmaz (187); Osurgan göt tövbe tutmaz (187)

Öksüz besle hasmın olsun, karga besle gözünü oysun (189); Yetim başı tutacağına domuz başı tut (225)

Terazi keçeden olursan üğüsü boktan olur (210); Terazisi tezekten olanın dirhemi boktan olur (210); Tezekten olma terazinin dirhemi boktan olur (211)

Uyuz itte gümüş kaşık bulunmaz (214); Uyuz itte kılı taşak bulunmaz (214) gibi.

Ayrıca ayıplı ata yadigârı kalıp sözlerin bağı olduğu söz dizimi içinde yansımalı sözcük ya da yinelemeli söz öbeklerinin kullanıldığı örneklere rastlanılmıştır:

Ayda yılda gelene hoş geldin günde gelene hoş geldin (51)

Dan osurak yüzler karası fis osurak ciğerparesi (85)

Eşeğe cilve yap demişler zart zart osurmuş (113) gibi.

Kaba sözlü atasözlerini tematik gruplandırma sürecinde ortaya çıkan önemli bir gerçeklik kalıplaşmış dil birimlerinin disiplinler arası yaklaşımlarla farklı açılardan sınıflandırmaya imkân tanıyan bir çeşitliliğe sahip olmasıdır. Çoğu sözlükte dilin alt alanına ait olmasından ötürü yok sayılan ayıp unsurlu kaba sözler ve dolaylı yolla ayıp anlam taşıyan kalıplaşmış ifadeler cümle içi tanıklamalarla birlikte sunulmaya çalışılmış; araştırmanın ikinci aşamasında yazı dilinin saygın hâinden aykırı biçimde kalıplaşmış sıradışı kalıp sözler içinde belirlenen kaba sözlerin ses-biçim değişimlerinin izini sürebilmek amacıyla belli başlı etimolojik kaynaklar taranarak onaylanmış görüşlerle aktarılmak istenmiştir.

2.2. Tarihi Süreç İçinde Kaba Sözler

Veri kaynağında *çamur*, *çingene*, *kenef*, *pasak*, *sinek*, *ters* gibi birtakım sözlerin kullanıldıkları bağlam sebebiyle dolaylı yoldan ayıplı anlam ifade ettikleri anlaşılmış ve köken bilgisiyle ilgili aktarımlarda bu tür söz varlıkları dikkate alınmamıştır.

İncelenen kaba vasıflı sözcükler kaynaktan alıntılanma durumuna göre bir ya da birkaç kalıp ifade ile verilmiştir. Köken bilgilerine değinilen bu sözler “am, bok, çük, göt (kötü, kış), sıç-, sık, taşak” şeklindedir. Kalıplaşmış dil birimlerinde rastlanılan “hödük” onur zedeleyici kaba hitaplardan olması sebebiyle dikkate değer görülmüş bulgular arasındadır. Ayrıca atasözlerinde geçen hayvanla ilgili bazı yakıştırmalarda anlamın rahatsız edici düzeyde incitici olabileceği düşünüldüğünden “eşek, enik, it, kancık, köpek” kelimeleri ve bunlarla ilişkili “anır-, geber-, hırla-” gibi yansımalı fiiller birinci derecede kötü söz olmasa da kimi kullanımlarda hakarete varan imalar çağrıştırmaları muhtemel olan bu tabirler de kaba söz nitelikli bulgulardan sayılmıştır. Kökene ilişkin geçerli ve güvenli

görüşlerin derlendiği bu aşamada hedef, ilgili kelimelerin tarihî gelişimlerini ses-biçim ve anlama dayalı değişimler üzerinden somutlayabilmektir.

2.2.1 am

“Acemi adamın elinde am ağaca çıkar”(25).

Genel Türkçe Sözlük/GTS kaba konuşmada isim olarak belirtilen sözcük anlamı “dişilik organı”. Derleme. Sövgü sözü. Halk ağzında sözcüğün çekimli şekillerinin cümle başı edatı olarak kullanıldığı görülür. Tarihî sözlüklerde sözcükle ilgili tespitler şöyledir:

DLT, Oğuz, Kıp. *am*, Koman. *amu* şeklinde; yine Kıpçak Türkçesi kaynaklarından KBM⁶ *ām* “dişilik organı, amçuk” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 470); Çağ. *am* “dişilik organı” “Sözlüklerde seyrek olarak kaydedilmiştir.” (Clauson, 1972, s. 155); Muhennâ L. *amçık*; Codex Cumanicus. *amu* (Kuun, 1880, s. 250); Yakutça. *abas* (< *am+aç) (Stachowski, 1933, s. 32), Halaçça *ha:am* (Doerfer-Tezcan, 1980, s. 122), Meninski *am*. “ferc, avret yerleri” (1680, s. 406); Kavāninü’l-Küllîye/KK, KMTAMF⁷, TZ⁸ *am* (Ünal, 2016, s. 86); AH⁹ *am* ve *amcuk* “kadınlık uzvu” (Caferoğlu, 1931, s. 23). Nişanyan S. *am*. Eski T. (yalnızca Oğuzca ve Kıpçakça) “kadın cinsel organı”. Ayrıca yine bu kaynaktaki sözcüğün Moğolca *aman* “ağız” biçimindeki değişkesi olduğu bildirilir ve orijinal biçiminin *amçık* “ağızcık” olmasının mümkün olduğu belirtilir.

Tietze Sözlük/S. *am*. “dişilik organı” (2016, s. I, 364). Gülensoy S./Köken Bilgisi Sözlüğünde ise “dişilik organı” anlamıyla belirtilen sözcük, Eski T. *am*, *amçık* (2007, s. 68) şeklinde verilir.

Sözcük Bulgarca’ya *am* “dişilik organı” karşılığıyla geçmiştir; *amsalák*, *ımsılák* “aptal, ahmak” olarak da tespit edilmiştir. (Grannes, Hauge, Kjetil, Süleymanova, 2002, s. 9; akt. Karaağaç, 2021, s. 29)

2.2.2 anır-

“Eşek yüklü olunca anırmaz” (116); “rakıya verip anırma, tütüne verip savurma” (195); “eşeği anırtan taşığıdır” (114).

GTS (Eşek için) bağırarak; Derleme. *angıramak*; (birine) yüksek sesle, tehdit yollu bağırarak. Tarama. *añramak* (ıñra- añran-, iñran-). “haykırmak”.

DLT añıla- (eşyek añıladı/eşek anırdı) (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 506). Buna göre sözcük oluşumu: *anı+* *la-* şeklindedir (Tekin, 2023, s. 301). MBTS ses taklidi sözcük→ *añ+ı+r-mak* (Eşek için) bağırarak. Zülfikar “ses yansımali sözcükler” konulu çalışmasında, *anı-r-sözcüğünün* başlıca değişkelerini söyler sıralar: *angılamak*. “anırmak”; *angıldamak* (manda) “bağırarak”; *angıramak* “eşek” anırmak”; *angırdamak* (manda) bağırarak; *angırgan* “herşeye bağırarak, ağlayan (çocuk); *angırmak* (eşek) anırmak; *anırgan/anırkan*

⁶ Kitābu Bulgatu’l-Muştak fi Lugātī’t-Türk

⁷ Kitāb-ı Mecmū-ı Tercümān-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî ve Farsî

⁸ Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye

⁹ Abu Hayyan Kitābu’l-İdrāk li-Lisāni’l-Etrāk

“çok anıran azgın eşek”; *anırmak*, *añırmak* “anırmak, bağırmak”; *anurğan*. “anırmak” (1995, s. 294, 295). Tekin sözcüğün Türk dillerindeki biçimleri şöyle gösterir: Yeni Uygurca *hañla* - < *anla-; Eski Anadolu T. *anır*-; Türkiye Türkçesi *anır*-, Azerbaycan T. ve Tobol T. *angır*-, Türkmen dili *aññır*- < *angır- < *ankır*-; Mançuca. *añ*+ “Eşek ve develerin çıkardığı sese denir” (Tekin, 2023, s. 301). Gülensoy sözcüğe dair bazı değişke biçimlerini “an+ ıl, aň+gır, aň+gır-a-; aň+gır-da; aň+kır- (2007, s. 71). Buna göre sözcük oluşumu aň+ır- biçimindedir.

2.2.3 bok

“Adam ol da it boku sıç” (29), “yiyemediğin bokun başı ucuna geçme (226)”, “yoktan yok çıkar, sıkarsın (sonu) bok çıkar” (227).

GTS bok “dışkı; *mec.* zor durum”.

Eski Türkçe söz varlıkları arasında uzun ünlü olduğu bir sözcük olduğu bilinen *bok* < *bö̃k (Tekin, 1995, s. 107) sözcüğüne dair tarihi sözlükler tespit edilenler şöyledir:

DLT sözlüğünde *boḡ* “küf, al-ğā’it (dışkı); İbnü-Muhennâ L./İML İnsan ve hayvanın kalın bağırsağından çıkan nesne” (Battal, 1934, s. 21) Codex Cumanicus/CC *bok* < *bö̃k “dışkı, bok” (Argunşah ve Güner, 2015, s. 668). Sözcük Uyg., Harezm., Kıp., Koman/Kom. metinlerde “küf, dışkı” karşılığında kullanılmaktadır (Clauson, 1972, s. 311). KBM sözcük *boḡ* “dışkı” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 478) şeklindedir. Türk Tatar Dilleri/TTD Sözlüğü’nde sözcük Osmanlı T. “fışkı” olarak ve “dışkı” tanımıyla verilmiştir (Vámbéry, 1878, s. 206). Tietze S. *bok* “yalnız halk ağzında değil, günlük konuşma dilinde de sıkça kullanılan bir sözcüktür, fakat iş yazıya gelince ‘b.’ olarak yazılıp basılır (2016, s. I, 365) açıklamasıyla belirtilir. Misalli Büyük Türkçe Sözlük/MBTS (Orta Türkçe [Oğuzca] bö̃k >) *bok* “dışkı”. Derleme sözlüğünde sözcük “bok” yazımıyla değil “boh” biçiminde saptanmıştır. Ayrıca sözcük küçük fonetik değişimlerle Farsça. “boḡ, poh”; Arapça. “pūh”; Sırpça. “bö̃k” biçimlerinde dünya dillerine de geçmiştir (Karaağaç, 2021, s. 120).

2.2.4 çük

“Alızın¹⁰ çükü yengesine kalkarmış” (37).

GTS Kaba konuşmada isim olarak belirtilen sözcük anlamı “erkeklik organı”dır.

DLT/Divânü Lugatı’t-Türk çüpäk (çübäk ?) “penis” şeklinde karşımıza çıkan sözcük Brāhmī yazılı Eski Uygurca metinlerde *çüçäksäk* veya *çüväksäk* (Wilkens, 2021, s. 242) “penis, erkek cinsel organı” olarak geçer. Clauson’da *çübek*’ten haploloji ile sözcüğün “sözlüklerde seyrek olarak kaydedilmiş” kaba sözlerden olduğu ifade edilir (1972, s. 396). Harezm Türkçesinde ‘çübek’ olan sözcük Kıpçak metinlerde ‘çük’ şeklindedir. Örneğin KBM *çük* “erkeklik organı, sik” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 482) olan sözcük, Moğol dili sahasında Klasik Moğolcada *çibe* (? < çibek) “erkeklik organı, penis” olarak belirtilmiştir; Orta Moğolca ve Halhaca/Halha Moğolcasında *чуу/çiv* biçiminde ve “hayvanların erkeklik organı” anlamıyla; ayrıca Mançuca, GTerc.’de (z-ş merkezli Türk lehçeleri

¹⁰ GTS. Halk dili. “Zayıf; kurnaz, sinsi açgözlü”.

grubu/Doğu Türkçesi) *çüvāk ~ çübāk ~ *çüvük “erkeklik organı” şeklindedir (Ünal, 2019, s. 572), AH adlı sözlükte *çük* “erkeklik uzvu” (Caferoğlu, 1931, s. 44). Tietze sözlükte “erkeklik organı” (2016, s. II, 273) tarzında sunulmuştur.

Sözcük küçük fonetik değişimlerle Farsça *çük*; Arapça *çük*; Macarca. *csök*; Sırpça *čūka*; Arnavutça *çükë* olarak geçmiştir (Karaağaç, 2021, s. 216).

2.2.5 çüş

“Mihnet gâvur eşeğine çüş dedirtir” (181).

GTS Ünlem olarak etiketlenen sözcüğün anlamları: “Yürüyen eşeği durdurmak için söylenir”; *argo*. “yakışksız bir davranış karşısında söylenen kaba söz” şeklinde verilmiştir.

Ş. Sami L. *çüş* maddesi karşılığını “merkebi durdurmak için kullanılır; budalaca hareket eden adam hakkında da kullanılmaktadır (1317/1901, s. 521) şeklinde verilmiştir. Tietze sözlükte sözcük “yürüyen eşeği durdurmak için kullanılan seslenme” karşılığıyla ve muhatap insan olduğu takdirde bu seslenmenin çok ağır bir hakaret anlamı taşıdığı belirtilir (2016, s. II, 275). Lugat-ı Çağatay (1298/1881, 156) ve Çağatay Türkçesi S. (2013, s. 266) adlı kaynaklarda geçen *çüşkür*- “fışkırmak”; *çüşkür* “fışkırtı” ile “çüş” sözcükleri arasında morfonolojik bir ilişki bulunma ihtimali söz konusudur. Aynı sözcük Lugat-ı Nevâî “çüşkür- < çüç-kir- (2011, s. 545) biçiminde verilmiştir. Kırgız Sözlük. *çü*. “deh” (atı yürümeye zorlama haykırış) anlamıyla geçmektedir (Yudahin, 2011, s. 288). Gülensoy *çüş* sözcüğünün oluşumunu, *çü* ‘yansımalı sözcüğe gelen /+ş/ türemesiyle > çüş biçiminde açıklar (Gülensoy, 2007, s. 258).

2.2.6 enik

“Yavşak büyür bit olur, enik büyür it olur” (222), “bacı bacının altına it eniği atmış” (55), “salhane/salakhane köpeğinden kurtçu enik/çomar doğmaz” (198).

Sözcük GTS ini, encik “kedi, köpek vb. çok memeli hayvanların yavrusu”. Tarama’da “et yiyen dört ayaklı hayvanların yavrusu; yavru”. Derleme’de “kedi köpek yavrusu; köpek yavrusu” karşılıklarıyla verilir.

Enük. DLT “arşlan yavrusu, köpek yavrusu” (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 596). Sözcük Clauson. *enük* “etçil bir hayvanın yavrusu, köpek yavrusu”; Uyg. *enük* (kaplandan olan) yavru; Karahanlı, Orta Kıpçak, Eski Osmanlı T. *enük*; Türkmence *enük*; Çağ. *Enük* biçimlerinde olan sözcük Osm. T. *enik/önök/önük*: “XV yüzyıl enik” biçiminde görülen sözcüğün eylem hâli ise şöyledir: *enükle*- > *yëni*- (ye/ène/ingü) “doğurmak” (1972, s. 183, 184, 944). Nitekim DLT *yëni*- yine “doğurmak” (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 942) karşılığıyla verilmiştir. Buna göre sözcüğün yapısal olarak gelişimi hakkında “/-k/filden isim yapma ekiyle: *yënik* > *enik* “hayvan yavrusu” (Paçacıoğlu, 2016, s. 246), “etobur hayvan yavrusu” (yapısal bağlamda benzer biçimler *yaru-k* > *oruk* ‘gün ışığı’, *yit-ik* > *itik* ‘kayıp’; *yığla*-> *ığla*- vb) tarzında yorumlandığı görülmüştür (Paçacıoğlu, 2004, s. 286). Bu kaynaklardan farklı olarak sözcük KBM *enük* biçiminde “er bezi, haya, taşak” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 485) anlamıyla verilmiştir.

Türkiye Türkçesi “inik, enik, encik” biçimleriyle olan ve “ilkel avcılardan olan turnaklılar ailesine mensup olan tüm hayvanların yavrusu anlamı” bulunduğu belirtilen sözcüğün “Gagavuz T. jenik; Altay T. önögüş; Tuva, Tofalar Türkçesi enik; Yakut ünügäs” biçiminde (Besli, 2010, s. 196) olduğu belirtilir.

Clauson kendi etimolojik sözlüğünde kelimeyi (enik/önök/önük; Uyg. enük) biçimlerde ve “etobur bir hayvanın yavrusu, kaplan yavrusu” (1972: 183) anlamlarında verir. Aynı şekilde Şeyh Süleyman Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî/LÇTO *énük*. “vahşi hayvan yavrusu” (1298/1881, s. 23) der; Tietze Sözlük/S. *enük/enik* “et yiyen hayvanların yavrusu” (2016, s. II, 620) olarak verilir. Eski Anadolu Türk. *enik*. “kedi, köpek yavrusu” (Kantar, 2011, s. 266) olan sözcüğün KTLS saptanan biçimleri şöyledir: Türkiye T. *enik*; Azerbaycan T. *küçük*; Başkurt T. *kösök*; Kazak T. *küşik*; Kırgız T. *küçük*; Özbek T. *küçük*; Tatar T. *köçik*; Türkmen T. *gücük*; Uygur T. *küçük* (1992, s. 218, 219) şeklindedir. Türkiye T.’de *küçük* olan sözcük ise Azerbaycan T. *kiçik*; Başkurt T. *bäläkäs, kiskinä*; Kazak T. *kişi*; Kırgız T. *kiçine*; Özbek T. *kiçik, mäydä*, Tatar T. *kiçkinä, bäläki, nani*, Türkmen T. *çi*; Uygur T. *kiçik* (1992, s. 526, 527) olarak kayıtlıdır.

Karaağaç sözcüğün “ini, encik” gibi biçimlerinin Farsça, Bulgarca ve Rusçaya geçtiğinden söz eder (2021, s. 282). Anadolu ağızlarında sözcüğün “encek, ençek, enek, enig” gibi biçimleri de bulunmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 335). Sözcüğün ağızlarda rastlanılan ini şekli Farsçaya “küçük kardeş” anlamıyla kullanılmaktadır (Karaağaç, 2021, s. 238)

2.2.7 eşek

“Eşeğe ‘-Cilve et’ demişler, zart zart osurmuş” (113), “eşekten umulan osuruktur” (115), “dürtmeyince eşek gitmez” (99), “ne kene ol em, ne kuzu ol emdir, ne de eşek ol bindir” (183).

GTS “binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı” anlamıyla bilinen sözcük DLT eşek, eşyek, eşek. “himar” (Kaçalın, 2023, s. 608) şeklindedir. Clauson kaynağında *eşgek* sözcüğünün kökeni eş- eyleminden (bir hayvan) “yürümek” anlamıyla; daha net bir anlam ile “(at sırtında) acele etmek”; şeklinde verilir; ayrıca kaynakta sözcüğün Kıp.’da XIII yüzyılda anlamı “at ya da yük hayvanının aceleyle gelmesi, hızlı hareket etmesi istenildiğinde bu sözcük”nin (1972, s. 255, 260) kullanıldığı belirtilmiştir. Houtsma S.’te eşgil “at sırtında seyahat” olarak ve eşkün sözcüğü de “yolcu” (1894, s. 48) anlamıyla kayıtlıdır. Araştırmacı Tietze S. eşek < Eski T. eşgek, T. Tekin’in görüşüne değinerek sözcüğü eş- eyleminden -bir işi yapan işleviyle bilinen- /-ek /yapım ekiyle eşek olarak açıklar (2016, s. II, 652). KBM *eşek* “eşek” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 485) şeklinde kayıtlı sözcük Eren’in sözlük çalışmasında kökene ilişkin bazı açıklamalar ile verilir. Örneğin kaynakta Doerfer’e ait bir değerlendirme aktarılır. Buna göre eş- “rahvan gitmek”ten meydana gelmiş *eşek* < eş-gek sözcüğü büyük bir olasılıkla Türkçeye ait türeme bir sözcüktür. Ayrıca kaynakta Bang ile Schrader’in eşegin etimolojisine yönelik görüşleri de belirtilir. Bunlar sözcüğün küçültme/berkitme eki olarak bilinen /+gAk/ekiyle yapılmış bir ad türemesi olduğuna dair olan tespitlerdir (1999, s. 139). Tekin, Doerfer gibi düşünen Erdal’ın görüşünü bir diğer deyişle sözcüğün /-gAk/eki ile türemiş olduğunu

doğru bulmaz. Tekin'e göre eşgek "sözcüğü Altay dilleri teorisine göre, aynı anlamdaki Moğolca *elciğe(n)* > *elçike(n) sözcüğüne denk sayılır; bu denkliğin itiraz edilecek biricik yönü Türkçe *âşgâk/eşgek* biçiminde sonseste fazla bir /k/bulunmasıdır. Tekin'e göre sözcüğün Halaçça biçimi olan *âşgâ* bu denkliği doğrular nitelikte olup Moğolca *elciğe(n)* = Hal. *âşgâ* adı üzerine /+k/küçültme eki (1993, s. 203) getirme suretiyle türeme gerçekleşmiştir. Kestelli S.'te "yük taşıyan maruf dört ayaklı hayvan; merkep. *mec.* Ahmak, akılsız, kaba ve münasebetsiz adam" (2011, s. 123) anlamıyla verilen sözcük Paçacıoğlu kaynağında eşek, eşgek, eşyek (2016, s. 256, 258) biçimlerinde kayıtlıdır. Nişanyan S. *eşgek* "yürüyen" malum yük hayvan" sözünden Eski T. eş- "(at vb.) yorga yürümek" filinden Eski T. +(g)Ak ekiyle türemiş olduğunu belirtir. Sözcük KTLS Azerbaycan T. *eşşäk*; Başkurt T. *işäk*; Kazak T. *esek*; Kırgız T. *eşek*; Özbek T. *eşäk*; Tatar T. *işäk*; Türkmen T. *eşek*; Uygur T. *eşäk* (1992, s. 224, 225) biçimlerinde yer almaktadır.

2.2.8 geber- "Sabreden derviş sıkıntıdan gebermiş" (197).

GTS *argo* olarak etiketlenen sözcüğün anlamı "(sevilmeyen bir kişi) ölmek". MBTS *geber-* (keber- "karnı şişmek) ölmek. DLT "ölmek" anlamı keç- sözcüğünün karşılığı kayıtlıdır (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 661). Günümüzde ölmek anlamıyla kullanılan geber- sözcüğü Clauson S.'te *kéber-* : Sözcük başlangıçta şişmiş bir karnı anlatmakta ise de sonraları kazandığı anlam "ölmek" demektir (bir hayvan yada insan için aşağılama kastıyla kullanılır) şeklinde açıklanır. Sözcük türetiminde hatırlanacağı üzere /+r-/yapım eki < gebe+r- : /+r-/ "olma ifade eden fiiller yapar" (Ergin, 1986, s. 183). Ölüm sonrası vücutta oluşan değişimlerden biri de cesedin karın ve ciğer bölgelerinin kabarması akla geldiğinde ölüm ile şişmek arasında olası bir ilginin varlığı şaşırtıcı değildir. Clauson ayrıca kabar- ile kéber- sözcükleri arasındaki yakınlığa da işaret eder (1972, s. 691). Nişanyan da "kaba", "gebe" ile "kabar-", "geber-" sözcükleri arasındaki ilişkiye dikkati çeker. Gülensoy Eski Türkçedeki *kaba* ile Orta Türkçedeki *kebe* (gebe) sözcükleri arasındaki ilişkinin açık olmadığını bildirir (2007, s. 446). Tarama S. *kebertmek* "kabartmak, şişirmek" anlamıyla geçmesi dikkat çekicidir. Tekin, *kđbe* "şiş, şişik, şişkin": Türkm. *gđbe*, Türk. *gebe*; *gđber-* "şişmek", Türk. *gebeş* "koca karınlı" (Tekin, 1975, s. 101). Türkm. *gđber-*, Türk. *geber-* "ölmek" (1995, s. 181). AH *kēbēr-* "üfleme, şişme" (Caferoğlu, 1931, s. 43) biçiminde saptanmıştır. Tietze S. *geber-* "ölmek" (hayvan hakkında; kaba ve aşağılayıcı konuşmada insan için de kullanılır) < Eski T. *keber-* (2016, s. III, 164) olarak belirtilir. Şeyh Süleyman LÇTO *geber-* "hayvan gibi çatlamak, ölmek" (1298/1881, s. 268-269) şeklinde karşılanmıştır. Diğer lehçelerde sözcük: KTLS *geber-* Azerbaycan T. *gäbär-*; Türkmen T. *ölmek*; Uygur T. *haram ölmäk* (1992, s. 258, 259) gibidir.

2.2.9 göt

"Sıçarım diyen göt bir gün sıçar" (200), "göz yumulunca göt açılır" (128), "götünün olmadığı yere başını sokma" (127).

GTS *göt*. "anüs; alt taraf; kıç". Derleme'de Eski T. *köt* > arka, sırt; kıç; *göt*. DLT *köt*. "göt (dubur), arka; kıç "köti kızlak 'götü, arkası kırmızı -kuyruğu kızıl-' bir kuş adı"

anlamlarıyla görülür; sözcüğün diğer türevleri şöyledir: *kötlet*- “becermek”; *kötlet*- “düzdürmek”; *kötlük* “göt veren”; bunlarla birlikte “dam” anlamındaki *kötü* ile “tepecik” anlamındaki *kötki* (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 210, 706) sözcüklerinin karşılıkları sebebiyle Nişanyan *köt*’ün farklı bir anlamı olma ihtimaline dikkat çeker. Ayrıca Gülensoy sözcüğün “sırt” anlamı da olduğunu belirtir; bu anlamdan başka Gülensoy sözcüğün “makat” karşılığı olduğunu belirtir; sözcük Kırgızca. *köt*; Uyurca *koñ* şeklindedir (2007, s. 387). CC. *köt*. “arka taraf, kalça; Doerfer (1657) Harezmece. *al-dubur* “arka taraf, kalça”; Kıpçakca *köt* “kalça”; (Clauson, 1972, s. 700) olarak saptanmıştır; modern sözlüklerde alt alan dilde yer alan diğer sözcüklerde olduğu üzere nadiren kaynaklarda listelenen sözcüğün farklı türevleri de bulunmaktadır: *kötçük*, *köt* “kalça”; *kötlük*, Osm. *götlük* “eyer yastığı” Harezmece “kadınsı varlık” anlamıyla kaba söz, sövğu olarak ifade edilmektedir (1972; 697, 703).

2.2.10 hır-la- “Hırlamanın ölüme faydası yoktur” (138), “terlemeden mal, hırlamadan can alınmaz” (211).

hır GTS kavga dalaş. Derleme. *hır* “kavga, kavga çıkarmak; gürültü, patırtı”. MBTS. *hır*. “kavga, çekişme”; *hır-la-* (ses taklidi *hır*’dan, *hır*+*la-*) *hır* diye ses çıkarmak.

Ergin *hır-la-* “hırlamak, hırıltı çıkarmak” (1964, s. 186) olarak verir; açıklamada geçen *hırıltı* GTS “boğazdan çıkan herhangi bir ses; gürültüyle çıkan ses, harhara” olarak belirtilir. Nişanyan etimolojik kaynağında sözcük ile ilgili “gırtlak sesi, tehdit ve kavga sesi” ses yansımalı sözcüğü” açıklaması bulunur.

Tietze S.’te *hır* “kavga, kargaşa”; *hır-laş-* “ağız kavgasına girmek” (2016, s. III, 472) olarak geçen sözcük Tarama. *hır layuk* biçiminde ve “hırlamış, hırıltılı” karşılığıyla kayıtlıdır.

KLTS sözcüğün *hırıl-da-* biçimi kayıtlıdır; bunun diğer lehçelerdeki durumu şöyledir:

Azerbaycan T. *hırıldamag*; Başkurt T. *gırıldav*, *hırıldav*; Türkmen T. *hıjıldamak*, *hırkıldamak*; Uygur T. *hırildimak* (1992, s. 336, 337) gibidir.

2.2.11 hoş “-Hav’ demeyen yere ‘-hoş’ denmez” (133), “ayda yılda gelene hoş geldin, günde/ her gün gelene hoş geldin” (51).

GTS *hoşt* “Köpekleri ürkütüp kaçırmak için çıkarılan ses” şeklinde belirtilir. XIV yüzyıl kaynaklarından Farsça- Türkçe bir çeviri sözlük olan Câmî’ül-Fürs/CF *hoş hoş* “köpek kovmak için kullanılan söz” (Şahin, 2006, s. 71) açıklamasıyla verilir. Tietze S. *hoşt*. “köpeği susturup veya kaçırmak için kullanılan seslenme” olarak geçer. MBTS. *ünl*. (ses taklidi k.) Köpekleri kovmak, korkutup kaçırmak için çıkarılan ses şeklinde açıklanan *hoşt* sözcüğünün GTS “at, katır, sığır vb. hayvanları, özellikle öküzü durdurmak için kullanılan bir seslenme sözü” olan *höst* ile benzerliği ve her ikisinin sese dayalı ünlem nitelikli sözcük oluşları dikkat çekicidir.

2.2.12 hödük “Lafını bilmeyen hödükler sönmüş ateş körükler” (177).

GTS *hödük* “Görgüsüz, kaba, anlayışı kıt (kimse)”; sıfat-argo etiketiyle verilen sözcük ağızlarda “korkak, ürkek” anlamlarıyla kayıtlıdır. Bundan başka Derleme S.’te sözcüğün “uyuşuk, beceriksiz; şüpheli, tuhaf ve acaip şey” anlamlarına yer verilir.

MBTS *öd* “safra”dan *öd+ü+k*; *h-* türemesiyle *hödük* “korkak”. Başta *h-* türemesiyle gerçekleşen sözcük türevleri Türkçede bilinen ses olaylarındandır: Tarama ile Derleme sözlüklerinde geçen öbek “tepe; yığın; tomurcuk”, *h-* türemesiyle höbek ile *elbet* “şüphesiz, mutlaka”, *h-* türemesiyle helbet şeklindedir. Yine MTBS Eski T. *öyük* “yüksek yer”, *h-* türemesiyle *höyük*; Eski T. *örgü-örgüç*, *ör-mek* “yükselmek”ten *ör-güç*, *h-* türemesiyle *hörgüç* gibi örnekler *h-* önses türemesiyle meydana gelmiştir.

Tietze “kaba, görgüsüz, taşralı” olarak karşılık verdiği *hödük* sözcüğünün Ermenicedeki karşılığını *hortik* “kedi, keçi, deve, at yavrusu, sığa” olarak verir. Ayrıca sözcüğün verinti söz varlığı olarak Ermeniceye *هودوک hödük* “kaba, sert”; *خودک hudek* “eşegin yavrusu” anlamlarıyla aktarıldığı bilinir (Keresteciyân, 1912, s. 190, 338).

2.2.13 it “İt ne yerse onu sıçar”, “it ulur, birbirini bulur”, “it utansa don giyer” (150).

GTS *it* “köpek”; *isim, hakaret yollu* “aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kaba olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü” olarak belirtilmekte; Derleme S.’te *halk ağzı. İt* “köpek; değersiz, bayağı kimse” şeklinde verilmektedir. MBTS. Sözcüğün bilinen “köpek” karşılığı dışında mecazi anlamları “aşağılık, âdi, serseri, edepsiz kimse” şeklinde sıralanır. Tarihî kaynaklarda sözcük ile ilgili belirlemeler şöyledir:

“DLT *it* < *it “köpek”; Asya takvimindeki on iki yıldan on birincisi (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 623). Harezmi. (Mukaddemetü’l-Edeb/ME) *it*. “köpek” (Yüce, 1993, s. 132). Çağ., Kom., Kıp. *it* (Clauson, 1972, s. 34; Ünlü, 2013, s. 547; KBM, 2022, s. 490);). XIII. yüzyıl Kıpçak Türkçesi söz varlıklarının yansıtıldığı kaynakta da *it* “köpek, tazı” anlamlarıyla verilmektedir (Houstma, 1894, s. 43). Tietze *it* sözcüğü malum anlamının hâricinde *argo* “serseri” (2016, s. 666) şeklindedir. Eski ve Orta Türkçe döneminde kullanımda olan hayvan adlarına yönelik bir kökenbilim çalışmasında *it* sözcüğüyle ilişkili olarak düşünülen *ıyt* sözcüğü ele alınır; sözcüğün Türk lehçelerindeki biçimleri tarihî ve modern hâlleriyle birlikte gösterilir (Besli, 2010, s. 44, 45, 46). Şcerbak tarafından ana dil evresine ait olduğu ileri sürülen *ıyt* sözcüğü “köpek; boy ve şekil bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan” anlamıyla verilir (Sravnitelnaya Fonetika Tyurkskih Yazıkov/SF, 194; Akt. Besli, 2010, s. 193, 194, 284, 285, 286); Räsänen Eski Bulgarcadan getirdiği *it~ it~ išt* ile Yakutçada *samur* adının karşılığı olarak kullanılan *itiä, ıtı* gibi örneklerden yola çıkarak Eski T’deki *itexi/itehi* sözcüksine ulaşır ve bu keşfini *it* sözcüğüyle ilgili olabileceği görüşünü ileri sürer (Versuch eines Etymologyschien Wörterbuch der Türksprachen/VEWT, 174; Akt. Besli, 2010, s. 193, 194, 284, 285, 286); Novikova ise *it* sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak Räsänen çalışmasının sonuçlarından hareketle Çuvaş T.’deki *yıta* sözcüksine ulaşır. Besli’nin araştırmasında Türkmencedeki “köpek ve insanı kovmak için söylenen haykırış” anlamını karşılayan *yit* sözcüğü temel alınarak *ıyt* biçimli sözcüğün insanın hayvanı

ürkütme amaçlı değil de yanına çağırmak için kullanıldığı ve fonetik açıdan *ıyt-ıyt-ıyt* biçimiyle bu seslenişin bir ıslığa benzetilmesinin mümkün olduğu belirtilir (2010, s. 194).

KTLS sözcüğün çağdaş lehçelerdeki biçimleri şöyledir:

İt Azerbaycan T. *it*, *köpäk*; Başkurt T. *it*; Kazak T. *ıyt*; Kırgız T. *it*; Özbek T. -Tatar T., Türkmen T. *it*; Uygur T. *ışt*, *it* (1992, s. 408, 409) şeklindedir.

2.2.14 kancık “Acele eden kanıcık kör doğurur” (25); “kancık yalanmadan, erkek dolanmaz” (155); “kancık it kapısında yığıtleşir” (155).

GTS *kancık* “hayvanlarda dişi”; mec. “dönek, güvenilmez”; Derleme S.’te ise sözcük “dişi” olarak geçmektedir. DLT *kançık*. “kancık, dişi köpek”, bir kadına sövüldüğü zaman dişi köpeğe benzetilerek söylenen söz (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 211, 644) karşılığıyla verilmiştir. 14 yy. Kıpçak T. Codex Cumanicus ile ilgili çalışmada sözcük *kančik* biçimiyle ve “canis femina/dişi köpek” açıklamasıyla verilmiştir (Kunun, 1880, s. 262). Kıpçak dili söz varlığında KBM *kançuk* “dişi köpek” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 496); aynı söz varlığı üzerine yapılan bir başka sözlük çalışmasında sözcük biçimleri *kançık*, *kançuk* (Toparlı & Vural & Karaatlı, 2007, s. 125) şeklindedir. Courteille DTO’da sözcüğü *kançık* “dişi köpek” (1870, s. 410) olarak verir. MBTS *kancık* “dişi (hayvan); sözcüğün mecazi anlamları GTS ile benzer ifadeler taşır”. Clauson’da sözcükle ilgili genel belirlemeler şöyledir: *kançık* “orospu”; Harezmi. Çağ. *kançık* “orospu; herhangi bir hayvanın dişisi için kullanılır”; Kıp. *kançık*, *kançuk* “dişi köpek” (1972, s. 634, 635) şeklindedir.

Gülensoy sözcüğün kökü için *kanç* + (ı)k küçültme eki şeklini ortaya çıkmış olabileceğini söyler; Ayrıca Nişanyan’ın sözcüğün Hint-Avrupa kaynaklı olduğuna dair görüşüne katılmaz; *kancık* sözünün *kanç* kökünden geldiğini ve Oğuz-Kıpçak grubu Türk şivelerinde hâlen yaşamakta olduğunu belirtir (2007, s. 458). Meninski S. *köpek* maddesi karşılıkları arasında “it, kelb, seg” sözcükleri yanı sıra belirtilmiş “canis” (1680, s. II, 4050) sözü bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve *kancık* ile ilişkili olduğu önerisi getirilmiştir. Örneğin Besli hayvan adlarına yönelik kökenbilim çalışmasında Ramstedt ve Räsänen’e ait kan-çık gövdesine ait tespitlerinden söz eder ve araştırmacıların Latince *canis* ile kıyaslamalarından bahseder. Dişi köpeğin Türkçe isminin *kañ-goeñ/gieñ* denklilikleriyle verildiği çalışmada söz konusu kökün Mançu-Tunguz ve Moğol dillerinde sıkça geçtiği ifade edilir. Ayrıca Türk lehçelerinde Kırgız *kañk* “keskin çınlama, keskin köpek havlaması”; *kañkşıla-* “keskin çığlıklar atmak”; Hakas *hañ* “ciyak ciyak bağırma” gibi ilişkili olan biçimler sıralanır ve *qan-çiq* ~ kan-çık’daki ñ- >n- geçişine yönelik olarak morfolojik türevlerin bölgesel anlamda sınırlılık taşıdığı ifade edilir (Besli, 2010, s. 53, 195, 196).

KTLS *kancık* sözcüğüyle ilgili biçimlerden bazıları şöyledir, s. Azerbaycan T. *gancığ*, Başkurt T. *kansık*; Uygur T. *kancuk* (1992, s. 432, 433).

Sözcük genelde “dişi hayvan” anlamıyla Farsçaya *kançık*; Macarcaya *kanca*; Bulgarcaya “sıksa kadın, zayıf köpek” anlamlarıyla *kancik/kançika*; Yunancaya “dişi köpek, dönek insan” anlamlarıyla *kancikis/kanciklis* biçimleriyle geçmiştir (Karaağaç, 2011, s. 432).

Sözcük Ermeniceye “bayat, yaşlı hayvan, kötü, aşağılık” anlamlarıyla geçmiştir (Karaağaç, 2011, s. 453).

2.2.15 kış “Yan yatan da yer kışını yırtan da” (221), “tilki bocalayınca kışına çöp sokarmış” (211), “ufak taşla kışını silme, elin pis olur” (213).

GTS sözcük *isim, teklifsiz konuşmada* etiketiyle Kuyruk sokumu bölgesi; dip, göt, kaba et, kaba but, popo, toto, makat, mabat, küfe; Derleme. *kış* “ayak”; “bacak”; “sağrı”; “ayak bileği”, “bir şeyin ucu”; “arka, son taraf” olarak kayıtlıdır. MBTS köken bilgisinin bulunmadığı sözcüğün XIV. yüzyıldan sonra rastlandığı ve “vücudun gerisi, dübür” anlamlarının verildiği belirtilir. Gülensoy S. *kış* sözcüğüyle ilgili saptamalar şöyledir: “arka, makat” < ? *kış* [=köt/küt/koñ (*kış* sözcüğü hepsi de “arka, geri” anlamını veren bu sözcüklerin bir değişkesi olabilir)]: Kırg. *köçük*; *köt* “anüs, makat” (KBM, 2022, s. 494); Kazak. *köt*; Başkurt *küt*; Uygurca *koñ* (2007, s. 505). Türkiye Türkçesinde geçen *göt* > *köt* “arka taraf, kalça” sözcüğü de *kış* sözcüğünde olduğu gibi sözlüklerde nadiren listelenen sözcüklerdendir: Clauson sözcüğü Harezmi, Kıpçak, Koman. *köt*, Osmanlıca. T. *göt* (durum ekiyle götü) (1972, s. 700) biçiminde sunar ve Kutadgu Bilig’de geçen “kırmızı kuyruklu kuş” anlamındaki *köti kızlak* örneğini verir.

XIII. yüzyıl Kıpçak T. Houstma S. *kış* “arka”, *kış* ayakları “arka ayaklar” (1894, s. 57, 88) olarak verilir. XIV yüzyıl kaynaklarından AH *kış*. “ökçeden yukarı yani baldırdan ökçeler üzerine çekilüp muttasıl olan kalın sinir, hayvanlarda ise art ayaklarının arkasında olur ki bu da ön ayaklarda olan diz kapakları menzilesindedir”; *kışın kışın yürüdü* “arka arka yürüdü”. (Caferoğlu, 1931, s. 75) açıklamalarıyla sunulur. XIV yüzyıl söz varlığı kaynaklarından olan Süheyl ü Nevbahar *kış* “arka, geri”; *kışına dön-* “geriye dönmek” (Ciğâ, 2013, s. 17, 127, 208, 290) olarak geçer.

KTLS *kış* sözcüğüyle ilgili biçimlerden bazıları şöyledir: Kırgız T. *köçük*, *köt*; Özbek T. *arka*; Türkmen T. *art tarap* (1992, s. 472, 473).

2.2.16 köpek “Tabaksın¹¹ köpek bokuna muhtaçsın” (207), “açık götü köpek yalamış” (26), “kepeğin layığı köpek” (162).

GTS “Boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan”; sözcük günümüz dilinde isim, hakaret yolu “Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kaba olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü” olarak kullanılır. Bilinen manasıyla DLT’de Bir tür tüylü av köpeğine *barak* denildiği belirtilir (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 173, 529). Diğer tarihi sözlüklerde XIII. yüzyıl Kıpçak T. Houstma S. *it* “taşı, köpek” *köpek* “it” (1894, s. 43, 99). Kıpçakca sözlüklerden 14-15. yüzyıllara ait kabul edilen KBM *köpek*, *köbek* “köpek” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 494); AH “çok tüylü köpek” (Caferoğlu, 1931, s. 52); Çağ. T. (Şeyh Süleyman Efendi/SSL) *köpek*. “kelb, seg, it” (Şeyh Süleyman Efendi, 1298/1881, s. 256); Räsänen etimoloji sözlüğünde Kırım, Osmanlı T. *köpäk*, *köpek*, *it* “çoban, av köpeği” (1969, 291) olarak kayıtlıdır.

¹¹ MBTS Ar. Debbâğ > Tabak. “Deri sepileyen kimse”.

Sözcük kökeniyle ilgili tespitler şöyledir: Eski Türkçede sözcüğün geçtiğini ve çoban köpeğine *köpek it* adı verildiğini söyleyen Eren, sözcük kökenini hayvanın çıkardığı sesle ilişkilendirir ve yansımali kök olarak yorumlar. Ayrıca Eren Macarca *kopó* biçiminden Türkiye, Gagavuz Türkçesi *koboy > köpay*’ın “iz, av köpeği” Türkiye Türkçesi *köpek*’in bir değişkesi olabileceği şeklindeki bir görüşe katılmadığını bildirir (1999, s. 257, 258). MBTS kaynağında köpek sözcüğü için DLT sözlüğünde geçen ifade “çok tüylü köpek” aynen aktarılır ve sözcüğün kökeniyle ilgili olarak “köpeğin çıkardığı sestten geldiği ileri sürülmektedir” görüşü paylaşılır. Nişanyan da sözcük kökenini “gür, çok” anlamlarına gelen köp sözcüğünün berkitme/küçültme eki /+Ak/ile türemiş bir ad olabileceğini belirtir; ayrıca Kıpçak Türkçesi kaynaklarından et-Tuhfetü’z-Zekiyye fîl-Lugati’t-Türkiyye /TZ’de *kelb* sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak verilen *köbelek*’i sözcüğün saptanmış en erken biçimlerinden biri olarak belirtir. Adı geçen sözcük Gülistan Tercümesi adlı bir Çağatayca metinde *köpelek* “uyuz” tanımıyla verilmiştir (Berbercan, 2011, s. 22, 228, 721; [215-108/a]). Gülensoy Orta Türkçede geçen *küwük* (küwük *muş* “erkek kedi”) örneğinden hareketle köpek sözcüğünü “küwük > *küwek > *kübek > köbek > köpek” değişimleriyle yorumlamaya çalışır (2007, s. 554). Scerbak Kırgız T.’de köpök biçimindeki sözcüğün “zayıf, güçsüz (insan için)” anlamına geldiğini Besli Sözcük kökeni olarak hem ad hem eylem kökleriyle ilgili görüşleri aktarır: Karakalpak Türkçesinde “bölünmek, birçok parçaya ayrılmak” anlamındaki köpā- eyleminden (köp ~ köp- “çok” ~ “çoğalmak” isim ve fiil kökünden türemiş) bir diğer deyişle fiil gövdesinden gelen sözcüğün isimleşerek ortaya çıkmış olabileceğini belirtir; ayrıca araştırmacı sözcüğün Gagavuz Türkçesinde *kopay ~ kopoy* “iz, av köpeği” demek olduğunu ve *köp ~ kop* biçimlerinin tonlama farklılıklarıyla birlikte temelde “havlama” sesi ifade ettiğini belirtir (2010, s. 73, 195, 196).

Sözcük dünya dillerine ya malum *köpek* anlamıyla ya da *aşağılama* sözü olarak hakaret anlamıyla, geçmiştir. Örnek: Burgarcaya *köpék*; Sırpçaya *kópek* (Karaağaç, 2021, s. 532, 533).

Günümüze yakın olarak Türk lehçelerinde sözcüğün bazı biçimleri şöyledir: Azerbaycan T. *it, köpāk*; Kazak T. *iyt, töbet, köbek* (eski); Türkmen T. *it, köpek* (KTLS, 1992, s. 507, 506).

2.2.17 kötü “Kötüden şer eksik olmaz; iyiden yâr eksik olmaz” (173), “hetiye hötüye, düşersin bir kötüye” (138), “kör bıçak ele yavuz, kötü adam dile yavuz” (172).

GTS İstenilen, beğenilen nitelikte olmayan, hoş gitmeyen; yavuz, fena; iyi karşıtı; sıf. “zararlı, tehlikeli”, sıf. “korku ve endişe veren”; sıf. “kaba, kırıcı”; sıf. “kişi ve toplum üzerinde olumsuz etkileri olan”; Derleme’de sözcüğün malum anlamı dışında “zayıf, cılız” anlamı da bulunur.

Eski Türk. *köti/köti* (?) *bürt* “bürt ‘kâbus, karabasan” (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 160, 706). Bir başka tarihî-etimolojik sözlük hazırlayıcısı Clauson Osm. *köti/kötü* “fena, kötü” sözcüğünün kökünü kötle- eyleminde arar (1972, s. 702, 703, 704). MBTS kaynağında da aynı bilgilendirme ile “Eski Türk *köt, kötle*- ‘fenalık yapmak” ifadeleri yer alır. Meninski’de

kötü, kötü “yatlu, yaramaz, fena” anlamları verilen sözcük sıfat olarak etiketlenirken (1680, s. II, 4053); Tietze Sözlük’te sıfat ve zarf olarak etiketlenmiş ve “fena, yaramaz; zararlı; rahatsız eden” anlamları sıralanmıştır; ayrıca kökün Eski T. *köt* “kış” ismine bağlama teklifleri şüpheli bulunmuştur (2016, s. XIV. 405). Gülensoy da *kötü* (< kötü) ile *köt* “göt, arka” (> göt) sözcükleri arasındaki anlam farklılığını ileri sürerek benzer bir değerlendirmede bulunur (2007, s. 561). Gelir *kötü*’nün kökeni üzerine olan çalışmada sözcüğün DLT’de kayıtlı olduğuna dair iddiaları doğru bulmaz; sözcüğün XV. yüzyıl gibi geç bir dönemde tespit edilebilir oluşunu ve sadece Türkiye Türkçesinde tanınmasını gerekçe göstererek Dankoff’un görüşünü destekler; buna göre *kötü*’nün Ermenice *qnqh godi*’den alıntılanmış olabileceğini düşünür (2019, s. 95). Ayrıca sözcük Arnavutçada *qoti*; Sırpçada *cótiĵa*, Yunancada *kōtīs* gibi biçimlerde görülmüştür (Karaağaç, 2021, s. 537).

2.2.18 sıç- “Bakacak yüze sıçma, sıçacak yüze bakma” (56), “işini bilmeyen çavuşlar, sıçar /döner bokunu/pisini avuçlar” (147), “yersin ağzın görür, sıçarsın götün görür” (224).

GTS *sıç-* “dışkıyı dışarı atmak; *mec.* bozmak, berbat etmek”; kaba konuşmada “bozmak, berbatetmek”; “pek güç bir duruma düşmek, kötü durumda kalmak”. Sözlüklerde kasıtlı olarak atlanan sözcük DLT dizininde (Aksoy, 1972, s. 102) ve pek çok kaynakta “dışkılamak” ya da “dışkılama, bağırsakları boşaltma” anlamlarıyla tanımlanır; Kuzey Merkezi Dil Grubu Kırgız T. *çıç-*, Kuzey batı/Kıpçak grubu. *sıç-/şış-* (Toparlı & Vural & Karaatlı, 2007: 233); Harezmi, Osm. *sıç-* (Clauson, 1972, s. 795) biçimlerinde geçen sözcük Çağatayca söz varlığının incelendiği bir kaynakta yine “dışkılamak” olarak belirtilir (Kaya, 1989, s. 1212). Kıpçak Türkçesi söz varlığının ele alındığı 14-15. yüzyıllara ait KBM sözlüğünde *sıç-* “dışkılamak” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 507) karşılığıyla verilmiştir. Keresteciyan. *صیچمق Sytchmaq sıç-* sözcüğünün karşılığını *Sanskritçe* *śic* “kaka yapmak” ile “fışkı ve fışkırmak” olarak verir (1912, s. 232); GTS Rumca olduğu belirtilen fışkı “atgillerin taze dışkısı” anlamındadır; fışkırmak ise MBTS “(ses taklidi) basınç etkisiyle bulunduğu yerden şiddetle yukarı fırlamak” anlamındadır. Hapax olarak nitelenen *sırı-* “(köpek) dışkıla-” (Clauson, 1972, s. 845) fiiliyle *sıç-* fiili arasında Nişanyan’a göre türev ilişkisi kesin olmamakla birlikte mümkündür. Ne var ki *sırı-* fiilinin tek veri olması düşündürücüdür.

2.2.19 sıpa “eşek öldü, sıpa büyüdü”, “eşeğe; “-Sıpan oldu” demişler, “-Sırtımdan yükümü alacak değil ya önümden yemimi alacak” demiş.”

GTS. *Sıpa* “eşeğin yavrusu”. DLT *sıp* “iki yaşına basmış eşek yavrusu; iki yıllık tay” demektir; ayrıca *kulun* sözcüğü de tay ya da kısırak yavrusu olarak belirtilir (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 151, 803; 710) Räsänen etimolojik sözlük çalışmada *sıpa/sypa* sözcüğünün AH ve Houstma’da “genç eşek” şeklinde geçtiğini söyler ve sözcük kökenini Altay dilleri grubunda yer alan Oyrat ve Teleüt dillerinden bulunan *sīma*’dan getirir (1969, s. 415, 418). Räsänen’in Altay dilleri grubundan getirdiği *sīma*’nın *sıpa* biçimine dönüşümü Gülensoy etimoloji sözlüğünde şöyle bir denklem ile açıklar: “*sī* (>ı, u: sı/su) (y)p (> b, m) isimden isim yapan + A *genişlemesiyle*” (2007, s. 769). Buna göre sözcük *bugur*: bugur + A > buğra örneğinde olduğu üzere: *sıp*→ İsimden isim yapan /+ A/eki ile *sıp* + A (Sertkaya, 2006, s. 114) > *sıpa* şeklindedir. Gülensoy sözcüğün tespit edildiği Türk

dilleri ve dönemler hakkında bazı bilgilendirmeler yapar. Örneğin: Orta T. *sîp* “iki yaşına girmiş tay”; Eski Kıpçakça *sipa* “bir yaşında eşek yavrusu”; Çağatayca *sipa*; halk dilinde *sıpıç* “küçük sipa”; Türkmençe *sipa*; Azeri dilinde *sipa*; Kazan Tatar *sıypa* ve Soyon Türkçesi *soypa* gibi (2007, s. 769) gibi.

Eyüboğlu etimoloji sözlüğünde sipa sözcüğünün kökenini Abazaca'da "spau" "çocuk, yavru" anlamına gelen sözcük ile ilişkilendirir ve Anadolu ağızlarına Anadolu'da yaşayan Abaza topluluğundan geçtiğini belirtir (1988, s. 290). Nişanyan sözcüğü Soğdça *esp* “at” sözünden getirir ve Hind-İran kavimleri arasında sözcüğün yaygın kullanımlı olduğunu belirtir: Farsça *asb*, Kürtçe (Kurmanci) *hesp*, Ermenice Sanskritçe (Kurmanci) *hesp*, Ermenice *asb wuuu*, Sanskritçe *aşva* अश्व (“at” anlamında).

2.2.20 sik “Deliyi sikmekten akıllıya göt vermek iyidir” (88), “askerliğin işine, dağların kışına, fakirin sikişine akıl ermezmiş” (45)

GTS. Kaba konuşmada. “Erkeklik organı”. DLT sik “erkeklik aleti” (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 805). XIII ile XIV. yüzyıla söz varlığının bulunduğu İML kaynağında ve AH sözlüğünde *si-* eylem kökü “işemek” anlamıyla geçmektedir (Battal, 1934, s. 60; Caferoğlu, 1931, s. 89, 90).

KBM ve İML kaynaklarında *sik* “erkeklik organı; çük” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 507; Battal, 1934, s. 60) şeklinde geçmektedir.

Lehçe-i Osmânî/LÇ *sivik*. سيوك: Türkîde “siyme ve tebevül aleti”; hâlen *sik* (Toparlı 2000, s. 347). Gülensoy sözcüğün *sik* < *si-* “işemek” eyleminden + *k* şeklinde türeyen bir ad gövdesiyle meydana geldiğini ifade eder; Gülensoy (erkek için) cinsel ilişkide bulunmak anlamındaki *sik-* eylemiyle ilişkili biçimleri Orta T. *sik-*; Moğolca *sige-* “idrar yapmak” olarak belirtir ve *sik-* eylem gövdesinin *si-* köküne gelen fiilden fiil yapma eki /-k/ile oluştuğunu söyler: *si- k-* (sikil-, sikiş-...) (2007, s. 780). Erdal’ın sözcük oluşumuna dair görüşü *sik* “siyme organı”; Eski T. *sid-* veya **si-* “siymek, işemek” fiilinden -(I)k+ yapım ekiyle türetilmiş olduğu yönündedir (1991, s. 203) Ama “çiftleşme” eylemini işaret eden *sik* ve “işemek” eylemiyle ilgili *sid-* türevlerin farklı deneyimlerle ilişkili olmasını bu görüşün temel zayıflığı olarak kabul eder (1991, s. 642-643).

2.2.21 taşak “İşsiz köpek taşacağını yalar” (148); “tekeyi kendinin et de taşacağını öyle yokla” (210); “boğayı böğürten taşaktır” (67).

GTS. *taşak* “er bezi”; MBTS *taşak* “erkeklik bezi”. Tarihî kaynaklarda sözcüğe yönelik tespitler şöyledir: DLT *huşya* “erkeklik uzvu” (Kaçalın & Ölmez, 2023, s. 838). Kıpçakça 15. yüzyıl sözlüklerinden KBM *taşak* “er bezi, haya, enük” (Karagözlü & Salan, 2022, s. 516) şeklindedir. Clauson *taş*→ *taş+ak* “küçük taş/testis” anlamıyla *taş*’tan geldiğini belirtir (1972, s. 562); diğer bir ifadeyle sözcük *taş* adına gelen küçültme/berkitme ekiyle taş + Ak biçiminde meydana gelmiş bir türedir. Nitekim Räsänen biçimbilimiyle ilgili çalışmasında *taş-ak* < *taş* “taş, sert cisim” şeklinde gösterdiği türeme denklemi Clauson anlatımıyla aynıdır (MTS/Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen (1957, s. 100).

Bir başka yorum ise organ adları üzerine gelen eskicil /+(g)Ak/ekiyle oluşmuş türevler üzerinedir. Erdal'a ait olan bu görüşte organ adı yapmada kullanıldığı belirtilen eskicil /+Ak/ekinin işlevi hakkında kesin bir ifade belirtilmez. Erdal'a göre kaynaklarda "DLT'den itibaren taşak 'testisler' olduğu doğrulanmıştır"; sözcük kökü "taş"ın "taş"tan gelmiş olma ihtimali yanında bir diğer olasılık taş'ın 'dışarı' olduğudur". Yön, taraf ifadesi temelinde türetilmiş bir başka organ adı "Kıpçak Türkçesinde "dalak" anlamına gelen *sol+ ak* sözcüktür. Bu sözcük karın bölgesinin solunda bulunan anlamına gelen bir yönelim tabirinden ortaya çıkmıştır" (Doerfer, 1984, s. 277; akt. Erdal, 1991, s. I, 75); buna göre "vücut organlarının çoğu içeridedir ama taş + Ak 'er bezi' dışarıdadır; ancak gerçek şu ki, vücut parçalarını belirten adlara gelen /+Ak/türevlerinin tamamı küçültme eki olarak yorumlanamaz" (Erdal, 1991, s. I, 75, 76).

Gülensoy *taşak* "erkeklik aygıtı"; taş'ın "taş, kaya" ile ilgisi olmadığını söyler ve sözcüğün "öteki organlara göre 'dışarıda' olanı" anlattığı görüşünde olup 'küçük taş/testis' anlamında olduğunu belirten yorumlara katılmaz. Araştırmacıya göre sözcük oluşumu "dışarıda olan"ı anlatan taş'a +Ak yapım eki getirilmesiyle ortaya çıkmıştır (2007, s. 866). Eren'e göre sözcük oluşumu: taş +(A) k 'küçültme eki' şeklindedir (369). Nişanyan "Eski Türkçede yazılı örneği bulunmayan *taş- < taş+(g)A- "dışa çıkmak, taşmak" şeklindeki fiilden Eski T. -Uk ekiyle türetildiği belirtir ve "taşık, küçük taş" ihtimalinin zayıf olduğunu belirtir.

Günümüzde argo kullanımda "taşak" ile aynı anlama gelen "yarak" kelimesi Eski Türkçede yara- fiilinden /-k+/ yapım ekiyle elde edilmiş bir isim gövdesi olup başlangıçta MBTS. "silah"; Tarama S. "hazırlık, teçhizat; (at hakkında) idmanlı" gibi anlamlara gelmektedir. Bugün kaba kullanımlarda karşıladığı anlamın Eski Türkçedeki "savaş aleti" ifadesi sebebiyle olması muhtemeldir.

Sonuç

İnsan, hayvan, bitki eşya, kavim, kişi, meslek, aile ya da hayata dair çeşitli değerlere ilişkin eksiklik, fazlalık, kusur gibi tabii olmayan bir niteliğin iğneleyici, küçük düşürücü dahası aşağılayıcı bir tarzda kötülenmesiyle oluşan ayıp, sakıncalı, kabul edilemez söz ve söz öbeklerinin kullanımıyla somutlanan kaba/kötü dil bilhassa sözlü iletişimde sık rastlanır bir gerçekliktir ve aynı şekilde şifahi kültüre ait ürünlerde kendini göstermesi bu durumun tabii bir sonucudur.

Toplumu millet eyleyen motiflerden olan atasözlerinde tavsiye yollu yapılan sıkı tembihin şiddetli uyarı denilebilecek türden kaba-çirkin üsluplu bir dille yapılması herhangi bir varlığı, nesne ya da olguyu kuvvetle vurgulamak maksadıyladır. Sözlü kültürümüze ait unsurlardan olan atalar sözü üzerine yapılacak incelemelerin nitelik ve nicelik açısından önemli bir seviyeye erişmesi geçmişten günümüze sosyal kabul, beğeni ve reddiyelerin değişimlerini ortaya koymak için gerekli olduğu kadar dilin yapı, anlam, ses dönüşümlerini tanıklamalarla somutlaştırmak bakımından da elzem bir çabadır. Üstelik halk bilimi, dilbilim ya da sosyoloji gibi bilimlere veri sunabilen atasözleri disiplinler arası araştırmalara uygun olmakla birey ve toplumu anlamaya hizmet edici pek çok imkânı

içinde saklı tutar. Geçmişten gelen kazanımlarla velut bir yapıya sahip atasözleriyle ilgili devamlı, derin ve çok yönlü dikkatlerle yürütülecek çalışmalar fark edilmesi güç ama bir o kadar da mühim sayılabilecek detayların gün yüzüne çıkmasına vesile olacaktır. Dil aracılığıyla üretilen sözlü ve yazılı eserlerde tespit edilen standart ya da yerel, incelikli veya kaba her dil kullanımı tüm unsurlarıyla göz ardı edilemeyecek değerde kıymetlidir. Çünkü gelecek geçmişteki kıymetli detayların birikimleridir.

Kaynaklar | References

- Ahmet V. Paşa (1293/1876). *Lehçe-i Osmânî*. Recep Toparlı (Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Akar, A. (2014). Türk sözlükbiliminde tanımsız bir alan: sövgü sözleri. *Dil Araştırmaları*, 14, 27-33.
- Akgöl, A. (2018). Atasözlerinde saldırgan mizah tarzının işlevi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 3(1), 74-85.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. (3.bs.) Engin Yayın.
- Arat, R. R. (2008). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*. (3.bs.) Kabalcı.
- Bang, W. & Gabain, V. & Arat, R. R. (1933). *Türkische turfantexte*. VI. gesamtsitzung V. 22. märz.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Baha Matbaası.
- Battal, A. (1934). *İbnü-Mühennâ lûgati*. (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün endeksidir). Devlet Matbaası.
- Bayat, A. H. (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI yüzyılda yazılmış Türk atasözleri kitabı*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Berbercan, M. T. (2011). Çağatayca gülistan tercümesi (Sibicâbî, gülistân-ı Türkî) (gramer-metin-dizin) [Yayınlanmış doktora tezi]. *İstanbul Üniversitesi*. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Ulusal Tez Merkezi | Anasayfa
- Besli, E. (2010). Eski ve orta Türkçe hayvan isimlerinin etimolojisi. [Yayınlanmamış doktora tezi]. *İstanbul Üniversitesi*.
- Bingölçe, F. (2007). *Mutayebat-ı Türkiyye Türkçe eğlencelikler*, Galip Paşa. Alt Üst Yayın.
- Brockelmann, C. (1928). V. Naturlaute im mitteltürkischen. *ungarische jahrbücher*. 8. Berlin und Leipzig. Walter De Gruyter Co.
- Buğra, G. (2005). Çağdaş kentte sözel anlatı kalıplarının parodiye dönüşümü. *Milli Folklor*, 17 (67), 74-77.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû- Hayyân kitâb al-idrâk li-lisân al-atrâk*. Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ciğâ. Ö. (2013). Süheyl ü Nevbahar (Metin-aktarma, art zamanlı anlam değişimleri, dizin). [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. *Dicle Üniversitesi*.
- Clauson, G. (1960). *Sanglax, a persian guide to the Turkish language by Muhammad Mahdî Hân facsimile text with an introductuon and indices*. MESSRS.

- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionray of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford University.
- Courteille, A. P. (1870). *Dictionnaire Turk-oriental destiné principalement à faciliter la lecture des ouvrages de bâber, d'Aboul-Gâzi et de Mir-Ali-Chir Nevâî*. Paris.
- Çağbayır, Y. (2007). *Orhun yazıtlarından günümüze Türkiye Türkçesinin söz varlığı-Ötüken Türkçe sözlük*. Ötüken Neşriyat.
- Dankoff, R. (1995). *Armenian loanwords in Turkish*. Harrassowitz- Wiesbaden.
- Dankoff, R. (2004). *Evliya çelebi seyahatnamesi okuma sözlüğü*. Semih Tezcan (Çev.). Sanat Kitabevi.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi Osmanlı Türkçesi (1921)*. Ali Ulvi. Elöve (Çev., 1941) -*Türk dil bilgisi modern Türk dil bilgisi çalışmalarının kapsamlı ilk örneği*. Mustafa S. Kaçalın (Ed.). Ahmet Benzer (Haz.). Kabalcı Yayın.
- Derleme Çalışması (2019). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler*. Mustafa S. Kaçalın (Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Develi, H. (1998). *XVIII. yy. İstanbul'a dair risale-i garibe*. Kitabevi.
- Dilâçar, A. (1998). *Kutadgu bilig incelemesi*. (2.bs.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1963). *Türkische und Mongolische elemente im neupersischen band I*, Wiesbaden. Franz Steiner Verlag.
- Durmuş, O. (2018). "Türkçede aykırı atasözleri." *Türkbilig*, 36, 29-40.
- Emsâl M. (1992). *XVI. yüzyılda yazılmış Türk atasözleri kitabı*. Samed Alizâde (Haz.). Ali Haydar Bayat (Eklerle Haz.). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Erbay, F. (2003). *Muhammed Bin Ahmedü'z-Zâhid'e ait Çağatayca bir fıkıh kitabı (İnceleme-metin-sözlük), [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi*.
- Ercilasun, A. Bican (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation a functional approach to the lexicon vol. I-otto Harrassowitz-Weisbaden*.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. (2.bs.) Bizim Büro Basımevi.
- Erenoğlu, D. (2007). *Güvâhî'den günümüze atasözleri ve deyimler*. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 2 (4), 1150-1167.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut kitabı metin-sözlük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. Ankara Üniversitesi.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1988). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Sosyal Yayınları.

- Eyüboğlu, İ. Z. (1989). *Türkçe kökler sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. (Mehmet Akalın Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gelir, M. Z. (2019). Kötü kelimesinin kökeni üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 83-99.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkçe kelimelerin köken bilgisi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güner, G. (2017). *Resûlî sözlüğü'nün Türkçe söz varlığı*. Kesit Yayınları.
- Güven, A. (2012). Toplumsal dilbilimin kapsam alanı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 55-62.
- Houtsma, M. T. (1894). *Ein Türkisch-Arabisches glossar*. Leiden: E. J. Brill.
- İmer, K. (1987). Toplum dilbilimin kimi kavramlarına kuramsal bir bakış ve dil türleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetin 60 Yıldönümü Armağanı, 213- 230.
- Kaçalın, M. S. (2000). Abdülhalim Galip Paşa'nın mutâyebât-ı Türkiye'si. *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, in Memoriam Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı, 24, 137-185.
- Kaçalın, M. S. (2011). *Nevâî'nin sözleri ve Çağatayca tanıklar*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalın, M. S. (2019). *Kutadgu bilig metin*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaçalın, M. S. & Ölmez, M. (2023). *Dîvânü Lugâtî't-Türk Türk dilinin ilk sözlüğü Kaşgarlı Mahmud*. VakıfBank Kültür Yayınları.
- Kanar, M. (2011) *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. Say Yayınları.
- Kara, F. (2011). *Muhammed Yakub-ı Çingi. zebân-ı Türki (Kelür-nâme) İnceleme-metin-dizin*. Fenomen Yayınları.
- Karaağaç, G. (2021). *Türkçe verintiler sözlüğü*. (2.bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karagözlü, S. & Salan, M. (2022). *İmâm Cemâlu'd-dîn Ebü Muhammed Abdullah et-Turkî kitâbu bulgatu'l-muş tâk fi lugâtî't-Turk ve'l-Kifçâk Kastamonu nüshası*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Karib, B. (1995). *Sogdian dictionary, Sogdian-Persian-English/Farhang-i Sogdî (Sogdî, Farisî, İngilizî)*. Farhangian.
- Kaya, Ö. (1989). Ali Şir Nevâî fevâidü'l kiber (İnceleme-metin-dizin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. *Ankara Üniversitesi*.
- Kerestedjian B. (1912). *Dictionnaire etymologique de la langue Turque*. London: Printers, Hertford.

- Kestelli, R. N. *Resimli Türkçe kamus* (1927). Recep Toparlı, B. Tezcan Aksu, C. Selvi Kanoğlu, Seyfullah Türkmen (Haz. 2011) (2.bs). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2012). Dilimizdeki sayın sözü Moğolcadan alıntı olabilir mi? *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (721), 11-23.
- Kuun C. G. (1880). *Codex Cumanicus bibliothecæ ad templum dive marci venetiarum*. Budapestini, Editio Scient. Academiae Hung.
- Ligeti L. (1959). *Nyelvtudományi közlemények* 61. kötetek (Egy XVIII. századi kínai forrás és szolon nyelvi glosszái) pages. 162-193. *nyelvtudományi közlemények - nyelvtudományi kutatóközpont | Könyvtár* |.
- MacKenzie D. N. (1971). *A Concise Pahlavi dictionary*. Oxford University.
- Mattei, J. L. (1993). Türk ve Fransız atasözleri arasındaki benzerlikler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 133-142.
- Mengüşoğlu, T. (2003). *Felsefeye giriş* (1958). (8.bs.). Remzi Kitabevi.
- Meninski, F. (1680). *Thesauris linguarum orientalium Turcicæ, Arabicæ, Persicæ, præcipuas earum opes á turcis peculiariter usurpatas continens nimirum lexicon*. Vienne: Selbstverlag.
- Meninski, F. (1687). *Complementum thesauri linguarum orientalium seu onomasticum Latino-Turcico-Arabico-Persicum simul idem index verborum*. Vienne: Austriæ.
- Mieder, W. (2004). *Proverbs: a handbook*. Westport, Greenwood.
- Mieder, W. & Röhrich, L (1996). Modern dilde kullanılan atasözlerinin biyolojisi. (Ali Osman Öztürk, Ali Baykan Çev.), *Millî Folklor*, 31-32, 152-159.
- Mütercim A. (1302/1886). *Lugât-ı Burhân-ı katî tercemesi*. Matbaa-ı Osmâniyye.
- Ong, W. J. (2010). *Sözlü ve yazılı kültür- sözün teknolojileşmesi*. (Sema Postacıoğlu Banon, Çev.) Metis Yayınları.
- Özkan, M. (1992). Mahmûd B. Kâdî-i Manyâs gülistan tercümesi giriş-inceleme-metin-sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2001). *Ebû Hayyân kitâbu'l-idrâk li lisânîl-etrâk fiil: tarihi-karşılaştırmalı bir gramer ve sözlük denemesi*. Köksav.
- Paçacıoğlu, B. (2004). Sözlerin soyağacı' üzerine bazı notlar. *TÜBAR*, 15, 279-289.
- Paçacıoğlu, B. (2016). *Türkçenin VIII.-XVI yüzyıllar arasında sözcük dağarcığı*. Kesit Yayınları.
- Polat, Ü. (2020). Eski Uygur Türkçesinde sebep bildiren *tıltag* ve *ugur* sözleri hakkında. *Türkbilig*, 39, 81-94.

- Räsänen, M. (1957). *Materialien zur morphologie der Türkischen sprachen*. Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XXI. Helsinki.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Redhouse, J. W. (2006). *Turkish and English lexicon*. 3. edition. Çağrı Yayınları.
- Sarıkaya, B. (2019). *Tercüme-i Acâibü'l-mahlûkât ve garâibü'l-mevcûdât (İnceleme- metin-dizin) mütercimi mechul*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Sertkaya, O. F. (2016). *Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasının giriş bölümü*. Ötüken Neşriyat.
- Sertkaya, O. F. (2018). *Kelime dağarcığımızdan etimoloji araştırmaları*. Akçağ Yayın.
- Stachowski, M. (1993). *Geschichte des Jakutischen vokalismus*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Stachowski, M. (2019). *Kurzgefaßtes etymologisches wörterbuch der Türkischen sprache*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Şemsettin S. (1317/1901). *Kâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Şeyh S. E. (1298/1881). *Lugât-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. Mihran Matbaası.
- Şeyh İmam el-Bardahî (1501-1502). *Câmiü'l-fürs II dizin ve tıpkıbasım*. Doğu dilleri ve edebiyatlarının kaynakları. Hatice Şahin. (Haz. 2006). Harvard Üniversitesi.
- Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi. *Lehçetü'l-lügat 1725-1732*. Ahmet Kırkkılıç (Haz.-1999). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede aslı uzun ünlüler*. Hacettepe Üniversitesi.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde birincil uzun ünlüler*. Simurg Yayın.
- Tekin, T. (1993). Old Turkic word formation üzerine notlar. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 4, 201-208.
- Tekin T. (2023). *Makaleler I Altayistik* tıpkıbasım (Emine Yılmaz- Nurettin Demir Haz.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tergip, A. (2014). Türk atasözleri ve deyimlerinde kötüleme ifadeleri. *Cyprus International University. Folklor Edebiyat*. 20 (80), 275-294.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati*. Türkiye Bilimler Akademisi/TÜBA.
- Toparlı, R. & Vural, H. & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topuz, G. (2017). 'Yavuz' ve 'yavlak' sözcüklerinin etimolojilerine dair düşünceler. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, Güz, (16), 165-175.

- User, H. Ş. (2007). Tonyukuk yazıtı'nde geçen (ugur kalıtdım) ibaresi üzerine yeni bir anlamlandırma teklifi. *Erdem Dergisi*, 16 (48), 157-165.
- Uzun, A. (2005). Lügat-ı Halîmî (İnceleme-metin). [Yayımlanmamış doktora tezi]. *Atatürk Üniversitesi*.
- Ünal, O. (2016). Klasik Moğolca söz varlığında Türkçe kökenli sözcükler ve Türkçe-Moğolca ses denklikleri. [Yayımlanmamış doktora tez]. *Marmara Üniversitesi*.
- Ünal, O. (2019). Klasik ve orta Moğolca söz varlığında Türkçe kökenli sözcükler. I (A-D)/Words of Turkic origin in the vocabulary of written and middle Mongol I (A-D). *Journal of Old Turkic Studies*, 3 (2), 502-615.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Eğitim Yayınları.
- Vámbéry, Á. (1878). *Etymologisches wörterbuch der Turko-Tatarischen sprachen, ein versuch zur darstellung des familienverhältnisses des Turko-Tatarischen wortschatzes*. Universität zu Budapest.
- Wilkens J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch-Deutsch-Türkisch/Eski Uyğurcanın el sözlüğü Eski Uyğurca-Almanca-Türkçe*. Akademie der wissenschaften zu Göttingen. Universtätverlag Göttingen.
- Yılmaz, S. (2016). Pavet de Courteille'nin "dictionnaire Turk-Oriental" adlı sözlüğünün türkiye türkçesine çevirisi ve leksikolojik incelemesi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. *Ordu Üniversitesi*.
- Yudahin, K., K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. (Abdullah Taymas, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (1993). Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd bin 'Omar bin Muhammed bin Ahmed Ez-Zamahşarî El-Hvârizmî. *mukaddimetü'l-edeb. Hvârizm Türkçesi ile tercümeleri Şuşter nüshası*, (giriş, dil özellikleri, metin, indeks). (2. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zülfikar, H. (1995). *Türkçede ses yansımaları sözcükler* (İnceleme – Sözlük). Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Kılınç, A. (2010). *Türk dili, yazılı ve sözlü anlatım*. Kriter Yayınları. İşlevsel Dil Nedir? Estetik Dil Nedir? - Türk Dili ve Edebiyatı 25 Ağustos 2024 tarihinde <https://www.turkedebiyati.org> adresinden edinilmiştir.
- Kubbealtı Lugatı (t.y.). 10 Ekim- 15 Aralık 2024 tarihlerinde <https://www.lugatim.com/> adresinden edinilmiştir.
- Yılmaz, A. (2006). Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1202-1788). *İslam Ansiklopedisi/TDV* 32.c., 113-115. 10 Aralık 2024 tarihinde Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin – TDV İslâm Ansiklopedisi adresinden edinilmiştir.

Nişanyan Sözlük - Türkçe Etimolojik Sözlük (t.y.). 15 Ağustos-15 Eylül 2024 tarihlerinde <https://www.nisanyansozluk.com> adresinden edinilmiştir.

Schick, İ. C. (2022) Min nevâdiri'l kütüb. Oğuznâme. (Min Nevâdiri'l-Kütüb –3523) *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi* (6 Ocak 2022). 20 Ağustos 2024 tarihinde Min Nevâdiri'l-Kütüb – 19 / Hayli açık sözlü bir atasözleri derlemesi: Oğuznâme - K24 adresinden edinilmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri (t.y.). Türk Dil Kurumu sözlükleri. 15 Kasım-10 Şubat 2024 tarihlerinde <https://sozluk.gov.tr> adresinden edinilmiştir.